

ISSN : 0284 - 0359

aja lugu

3

SAATEKS

Seekord on "AJA L00" sisuks kolm peatükki äsja Soomes ilmunud raamatust mille autorid on *Marju Lauristin, Rein Ruutsoo ja Peeter Vihalemm*. Raamatu soomekeelne nimi on "VIRON VAPAUDEN TUULET" ning eestikeelne "Eesti alustab uuesti". Autorid ütlevad et nende põhiliseks tõukejõuks raamatu kirjutamisel (kevadel, suvel 1989) oli tahtmine aru saada, mis Eestis toimub ja miks. Eestist on (juba) palju kirjutatud, räägitud laulvast revolutsioonist ja jätkuvast okupatsioonist, aga need sõnad ei seleta Eesti olukorda ja arengut.

Raamat on kirjutatud otse välismaisele publikule, esmaselt soomlastele: ...*"Me ei oska vaadata Eestile soomlase pilguga, aga oleme püüdnud näidata siin toimuvat põhjalikult ja ausalt nagu see paistab eestlastele...Muidugi on eestlaste hulgas mitmeid erinevaid arusaamisi praegustest sündmustest... selle raamatu kirjutajad on Rahvarindes teinud kaasa sündmused Eestis, nii toimunud kui edasise arengu võimalusi on esitatud RR perspektiivist. Kindlasti on võimalikud ka teised nägemisviisid, teistsugused seletused ja hinnangud kui meie oma ..."* - kirjutavad autorid raamatu eessõnas.

Rein Ruutsoo on ajaloolane ja tema on kirjutanud raamatu esimese, ajaloolise osa.

Marju Lauristin ja *Peeter Vihalemm* on sotsioloogid ning kirjutasid raamatu teise tänapäevase osa.

Raamatu ainekust annab mingisuguse kujutuse selle sisukord mis on järgmine:

ESIMENE OSA, ME TAHAME OLLA RAHVAS: - Hoiame kokku, saame vabaks - Kubermangust rahvusriigiks - Juuni 1940-'päikesepaisteline revolutsioon'? - Rahvusliku katastroofi künnisel - Kuuemünnendad aastad, kas suur sula või eelkevad? - 40 haritlase kiri, ebaõnnestunud dialoogi katse võimudega.

TEINE OSA. TAASSÜND: Usalduskriis - Avalikkuse uued vormid - Rahvas koondub rindesse - Mälu taastamine - Kuni kestab emakeel - Aknad avanevad - Kaks ühiskonda ühel territooriumil - Mitmeparteiline Eesti - Noored ja naised teevad oma poliitikat - IME saab tegelikkuseks - Millist Eestit me ehitame? - Esimene valimisvõitlus - Balti tee.

JÄRG LK 47

ILMUS "GUMMERUSE" KIRJASTUSEL 16. NOV.:

VIRON Marju Lauristin
Peter Vihalemm
Rein Ruutsoo

VAPAUDEN TUULET



Marju Lauristin (s. 1940) on valmistunut Tarton yliopistosta pääaineenaan viron kieli. Hän on suorittanut lisensiaatin tutkinnon vuonna 1976. Nykyään hän toimii Tarton yliopiston tiedotusopin laitoksen johtajana. Marju Lauristin on Neuvostoliiton korkeimman neuvoston kansanedustaja ja Viron kansanrintaman johtokunnan jäsen. Hän on julkaissut useita tutkimuksia yhdessä miehensä Peter Vihalemmin kanssa.

Peter Vihalemm (s. 1947) on valmistunut Tarton yliopistosta pääaineenaan historia. Hän on suorittanut lisensiaatin tutkinnon vuonna 1978. Nykyään hän toimii historian-tutkijana Viron tiedeakatemiassa. Peter Vihalemm on Viron kansanrintaman valtuuskunnan jäsen. Hän on julkaissut useita tutkimuksia Viron aatehistoriasta.

Rein Ruutsoo (s. 1944) on valmistunut Tarton yliopistosta pääaineenaan tiedotusoppi. Hän on suorittanut lisensiaatin tutkinnon vuonna 1974. Nykyään hän toimii Tarton yliopiston tiedotusopin apulaisprofessorina. Rein Ruutsoo on Viron kansanrintaman valtuuskunnan jäsen. Hän on julkaissut useita tutkimuksia mm. tiedotusopin alalta.

AKNAD AVANEVAD

Väikesed rahvad on alati silma paistnud sellega, et nad tunnevad rohkem huvi maailma vastu kui maailm nende vastu. Eesti asend maailmakaardil on Soomega võrreldes nii soodsam kui ohtlikum: ta asub paljude teede ristumiskohal, Ida ja Lääne suhete tõmbetuules, samal ajal kui Soome tänu merele, tänu sellele et ta on juba osa Skandinaaviast, on olnud kogu aeg veidi turvalisemas olukorras. Just selle tõttu on Eesti olnud väga aldis omaks võtma ja ümber töötama ja kasutama mõjutusi nii Idast kui Läänest. On olnud aegu, kus nurgapoolne asend on olnud Eestile väga kasulik - Hansa aeg, mis andis Tallinna kogu tema ilu, aga ka Aleksander I aeg, kui Eesti tänu sellele, et siin asus Venemaa kõige läänepoolsem ülikool, suutis vahendada Lääne teadust ja mõtteviisi, anda Peterburi akadeemiale ligemale poole tolleaegsetest akadeemikutest. Eesti rahvuskultuuris on Ida ja Lääne tõmbetuultes asumine loonud tugeva vastupanutungi välismõjutustele ja ilma selleta ei oleks eesti kultuur säilinud ega arenenud.

Valgustuslik tähelepanu rahvakultuurile ja eestlaste endi visadus viisid möödunud sajandi lõpuks eesti keele ja kultuuri sellisele tasemele, et uus sajand võis alata uhke loosungiga: "Olgem eestlased, kuid saagem ka eurooplasteks!" Kui eurooplasteks saamise tahe realiseerus alguses Pariisis õppinud kunstnike ja kirjanike kaudu, siis Eesti Vabariigi suhted läände olid suurel määral juba ka majanduslikku laadi. Eesti oli eksportsidemete kaudu seotud mitmete Lääne-Euroopa maadega, ennekõike Saksamaa ja Inglismaaga, ning suutist toime tulla ka siis, kui suhted idaga pärast Moskvast juhitud mässukatset 1. detsembril 1924 järsult halvenesid. Ehkki see nõudis suurt pingutust, võis Eesti 30-ndate aastate lõpuks end lugeda Põhjamaade lähedaseks naabriks, euroopaliku kultuuri ja tsivilisatsiooni kandjaks.

Uue ühiskonna ja poliitika tulekuga Eestisse 1940.a. oli üks esimesi olulisi psühholoogilisi muutusi tunne, et ukSED ja aknad maailma sulgusid. Enam ei olnud võimalik sõita, kuhu tahad ega näha, mis mujal toimub. Ei olnud enam võimalik saada ei lehti, ei raamatuid, katkesid nii majanduslikud kui kultuurilised kui isiklikud sidemed läände ja põhja. Nõukogude ajal on Eestis ilmunud palju uhkeldavaid statistilisi andmeid selle kohta, kuivõrd on suurenenud majandustoodang 1940. aastaga võrreldes, kuivõrd on tõusnud mitmesugused muud arvulised näitajad. Ent majanduse edukus, toodete kvaliteet, eksport ja muud sidemed välismaailmaga on tugevasti tagasi läinud ja kahjuks ei ole võimalik isegi täpselt ütelda, mil määral - vastav statistika puudub. Majandussidemed ja kultuurivahetus orienteeriti ümber ida poole. Stalini ajal, aga ka hiljem, 80-ndate keskpaigani oli rangelt limiteeritud, kuipalju võis teatrites mängida Läänest pärit näidendeid, kuipalju võis tõlkida Lääne kirjandust. Välisreisid olid 1956.aastani võimatud, selle järel olid nad aastakümneid suureks privileegiks. Meie uurimuste kohaselt on elus vähemalt korra välismaal käinud ka praegu vaid 15-20% täiskasvanud eestlastest, nendestki üle poole vaid sotsialismimaades.

Ometi säilisid ka raudse eesriide taga eestlaste vaimsed sidemed oma traditsiooniliste suhtlemispartneritega. Sellest seisukohast on oluline mõista, et Soome televisioon on tähendanud Eestile mitte lihtsalt lõbustusvahendit või eksootilise info kanalit, see on paljuski olnud pidev, regulaarselt toimiv ühendussooneke vaimse vereringe säilitamiseks välismaailmaga. Sedasama rolli on täitnud ka isiklikud sidemed soomlaste ja väliseestlastega. 1944.a. põgenes ligikaudu 70 000 inimest üle sügise mere Rootsi ja Saksamaale, mõne aasta järel pääseti Saksa põgenikelaagritest liikuma USA-sse, Kanadasse, Austraaliasse. 1956. aastani oli side kodumaaga praktiliselt katkenud. Hruštšovi-aegne sula hakkas tooma kirju ja materjaalset abi. Läbi karmi postitsensuuri ja tolli sõela pääsesid ka mõned raamatud. Pärast 1956. aastat toimunud muutus tundus tohutu, kuigi võrreldes ennesõjaaegse ja praegusega oli elu vägagi suletud. Ometi oli muutus Stalini ajaga võrreldes nii suur, et Jaan Krossi luuletused maailma avatusest, maailmameredel purjetamisest, kutsuvatest sinistest meredest võeti vastu kui adekvaatne, eestlaste hingeseisundile vastav vabanemise, avanemise tunne.

Siiski jäi kõik 25-30 aastaks ainult püüdluseks, kujuteldavaks, üksnes vaimseteks sidemeteks. Tasapisi arenesid küll kultuurikontaktid, aga

regulaarne majanduslik ja hariduslik ühistöö, mis on väikerahvale hädavajalik, et püsida konkurentsivõimelisena maailmatasemel, jäi olemata. Sellepärast on võimalus alustada regulaarsete sidemete loomist välisilmaga üks kõige suuremaid muutusi, mille perestroika on Eestile reaalselt toonud. See puudutab nii majanduse arengut, ühissettevõtete loomist kui ajakirjandust ja haridust, õpilaste ja üliõpilaste vahetust, spetsialistide täienduskoolitust.

Jälgides, kuidas perestroika-aegset Tallinna ründavad välisajakirjanikud, seda tähelepanu, mida Eestile on üle kogu maailma viimasel aastal osutatud, ütles üks Eestit külastanud väliseestlane, Kanada ärimees, et ühe nii väikese maa nii heaks reklaamimiseks oleks ilma selleta, mis Eestis praegu toimub, tulnud kulutada vähemalt 50 miljonit dollarit. Võime seda pidada 1988. aastaga väljateenitud algkapitaliks, millele saab tugineda suhete edendamisel Eesti ja teiste maade vahel.

Suvel 1988 ilmus Eesti uuesti iseseisva nähtusena maailmkaardile. Eestlased on olnud vägagi tundlikud selles suhtes, kui neid on segi aetud teiste rahvastega, kui Eesti pealinnaks on arvatud Riia või kui välismaal turistina reisivaid eestlasi on nii nagu kõiki teisi Nõukogude kodanikke nimetatud venelasteks. Selletõttu oli eestlastele väga tähtis näha maailma suuremates lehtedes äratrükitud Baltimaade kaarte, fotosid Tallinnat, intervjuusid kultuuri- ja ühiskonnategelastega. See tähendab eestlastele, et neid tuntakse uuesti nende õige nimega ja mõistetakse nende taotlusi.

Eesti majanduse arengu programm "Isemajandav Eesti" (IME) sisaldab ühe kõige olulisema osana välissidemete arendamist, välisfirmade vaba sissepääsu Eestisse, koostööd hariduse ja täienduskoolituse alal. Eesti jaoks on viimane võib-olla isegi tähtsam kui konkreetset toodangut andvad ühisfirmad. Jõuda kaasaegse maailmapildini, osata orienteeruda nii äriilmas kui teaduses ja kiiresti muutuvast tsivilisatsioonis on Eestil elulise tähendusega, just siin on mahajäämus eriti suur. Sellest tulenevad raskusi tabas hästi Juhani Salokannel, kes ühe oma reportaaži Tallinnast lõpetas sõnadega: "Siim Kallas kõneleb tehnikaintelligentsi kõrgest haridustasemest, keeleoskusest mis venelastega võrreldes tohutult parem. Kallas veenab - ta lööb kindlasti maailmas läbi. Aga näen vaimusilmas, kuidas ta saabub Frankfurdi lennujaama ja kaob voogavasse inimmassi. See koosneb turustustegelastest.

Oleme just vestelnud Kallasega rahvamajanduse know-howst. Tõdesime,

keelevennad, et eesti noortel on küll kogemusi business managementi alal, aga mitte keegi riigis ei ole süvenenud sales promotionisse." (Helsingin Sanomat, 7.09.1988, s.25)

Tehakse esimesi samme - korraldatakse seminare ja õppusi Lääne spetsialistide juhtimisel, vahetatakse delegatsioone ja kirjutatakse alla koostöölepinguid nii firmade ja koolide kui linnade ja maakondade tasandil, saadetakse terveid grupe osa võtma mitmesugustest kursustest välismaal (kõige tihedamad suhted on kujunenud Iirimaaga, kolmekuulistel mäenedžeride kursustel on viimasel aastal käinud 4 gruppi eestlasi). Tartu astus maailma tehnoparkide süsteemi, asutamisel on ühised koolituskeskused. Siiski on need alles esimesed sammud ja soov maailma avatuna näha ning maailmas ringi liikuda on meie küsitluste põhjal praegugi üks eestlaste kõige suurematest soovidest. Sidemete arengus on küllalt suurt rolli mänginud Eestis tekkinud ühiskondlikud liikumised. Senine suhtumine Eestisse on olnud ettevaatlik paljus seetõttu, et usku suhete stabiilsusse on kahjustanud tõsiasi, et iga hetk on võimalik poliitilise võimu sekkumine hariduse ja kultuuri asjadesse. Seetõttu ei ole välissuhetel olnud kindlamat garantiid, mille annab poliitiline demokraatia ja avalik kontroll, teatud tasakaalustatus poliitilises sfääris. Nüüd, kus on reaalselt välja kujunenud uued ühiskondliku mõju keskused (Rahvarinne, Muinsuskaitse selts, rohelised, mitmed teaduslikud ja erialased ühendused), on Eesti vastu hakanud huvi tundma mitmed läänemaade, ennekõike Skandinaavia parteid ja poliitikategelased. Siin on käinud peaaegu kõigi Rootsi parteide esindajad. Veebruaris Soomes käinud Eesti delegatsioon oli tähendusrikas, koosnedes erinevate ühiskondlike jõudude EKP, Rahvarinde ja Teaduste Akadeemia esindajatest.

Kõige rohkem tähelepanu, ka Moskva tasemel, on leidnud kontakt Europarlamendiga. Europarlamendi Balti Intergrupi delegatsioon külastas 1989.a. veebruari algul Leedut, Lätit ja Eestit. See oli märk Baltikumi tähtsuse kasvust kogu Euroopa jaoks, sellest et tekivad reaalsed poliitiliste ja majanduslike suhete perspektiivid Baltimaade ja Euroopa Majandusühenduse vahel. 10. veebruaril võeti Tallinnas vastu Europarlamendi Balti Intergrupi ja Eestimaa Rahvarinde kommünikee:

"Võttes arvesse järgmisi asjaolusid, et

— Balti riikide anneksioon 1940.a. leidis aset 1939.a. rahvaste õigusi rikkudes alla kirjutatud Molotov- Ribbentrop pakti tagajärjena; — Euroopa

Ühenduse liikmesriigid ei ole kunagi Balti riikide anneksiooni NSV Liidu poolt expressis verbis tunnistanud; — anneksioon on toonud kaasa negatiivsed muutused Eesti demograafilises ja ökoloogilises olukorras, mis on viinud hädaohtu eesti rahva eksistentsi;

— eesti rahvas on säilitanud kindla tahte enesemääramiseks ja sõltumatuseks ning jäänud truuks Euroopa demokraatlikele traditsioonidele; — positiivsed muudatused Eesti praeguses poliitilises olukorras glasnosti ja perestroika protsesside tulemusena ning laiade ja mõjukate demokraatlike liikumiste tekke järel on viinud "Deklaratsiooni Eesti NSV suveräänsusest" vastuvõtmiseni Eesti NSV Ülemnõukogu poolt 16. novembril 1988.a.;

— Eesti on valmis toetama iseseisvat majandus- ja kultuuripoliitikat ning tegema koostööd nendes valdkondades Euroopa Ühenduse liikmesmaadega, otsustasid pooled

— rõhutada vajadust Molotov- Ribbentrop pakt tühistada;

— kutsuda Euroopa Ühendust üles toetama eesti rahva püüdlusi enesemääramisele ja oma rahvusliku eksistentsi ning ökoloogilise tasakaalu kaitsmisele kõigi seaduslike vahenditega vastavalt Helsingi protsessile, kaasa arvatud Eesti kodakondsuse kehtestamisele, Eesti õiguste taastamine rahvusvahelistes organisatsioonides;

— tõsta ühenduse liikmesriikide huvi ja informeeritus Eesti majanduslikust ja kultuurilisest kapatsiteedist ning selle arendamisvõimalustest, vaadeldes suveräänseid Balti riike kui olulisi vahendajaid Lääne ja Ida vaheliste majandussidemete arendamises; — aidata kaasa Balti demokraatlike liikumiste teabekeskuste rajamisele Ühenduses; — organiseerida edasisi kontakte Balti Intergrupi ja Eestimaa Rahvarinde vahel, et arutada majandus- ja kultuurikoostöö perspektiive Ühenduse ja Balti riikide vahel; — juhtida rahvusvahelise avalikkuse tähelepanu Balti riikide ökoloogilise seisundi halvenemisele ja vajadusele luua keskkonna tõhus avalik kontroll sõltumatute rahvusvaheliste ekspertide osavõtul.

Europarlamenti Balti Intergrupi president dr.H.-J. Seeler

Eestimaa Rahvarinde Eestseisuse eesistuja H.Valk"

("Vaba Maa", 15.03.1989)

Baltikumi, eriti Eesti isepäisus, Moskvast möödaminek suhete kujundamisel Europarlamendiga ei jäänud karistamata. "Pravdas" ilmus vägagi sapine kriitika, pärast seda kui Europarlamendi ametlik delegatsioon oli mõni nädal hiljem, veebruari lõpus Moskvast käinud ja ilmselt puudutanud

seal, vastavalt oma lubadustele ka Balti küsimust.

See aga ei ehmatanud enam Eesti juhtkonda, otse vastupidi. 18.märtsil ilmus avalik vastus "Pravdas" ilmunud kirjutise autorile J.Zukovile, millele olid alla kirjutanud Ülemnõukogu presiidiumi esimees A.Rüütel, EKP KR sekretär M.Titma ja välisminister A.Green, kes kõik olid kohtunud Europarlamendi delegatsiooniga. Selles avalikus kirjas anti Europarlamendi esindajate viisiidile "Pravdast" hoopis erinev hinnang ja tõlgendus. "'Euroopa ühise kodu' rajamise ülesanne on tõepoolest liiga tähtis, et rikkuda seda poliitilise lühinägelikkusega. ...On vaja konstruktiivset dialoogi parlamentide tasemel ega tohi karta diskussioone mitmesuguste poliitiliste jõudude esindajatega. Me hakkame ka edaspidi kaasa aitama Nõukogude parlamendiliikmete koostööle nende kolleegidega Europarlamendist... Me teadsime ka ilma Teie "abita", kellega meil on tegemist. Nii et kes siis ikkagi, seltsimees Zukov, püüab takistada uutmist rahvusvahelises koostöös?" ("Rahva Hääl", 18.03.1989)

Omaette peatüki akende avamises moodustab kodu- ja välis-Eesti vahekord. Nii, nagu saksa rahva lõhenemine kaheks poliitiliselt erineva organisatsiooniga riigiks on lõõnud parandamatu haava saksa kultuuri, saksa rahva hinge, samuti on sellega võrreldav Balti rahvaste lõhestus pärast sõda. Eesti pinnalt lahkus läände ja põhja aastail 1940.-1944 stalinlike repressioonide ja Saksa mobilisatsiooni kartuses ilmselt kõige aktiivsem osa rahvast, kokku ligemale 80 000 inimest. Kultuuri ja perekondade lõhestus kogu sõjajärgse aja ei puuduta muidugi ainult Baltimaid, vaid kõiki Ida-Euroopa rahvaid. Idapõgenike arv ulatub paljudesse miljonitesse. Eestlaste puhul on mõnevõrra harukordsem see, et väliseestlased suutsid võõrsil eesti kultuuri edasi arendada. Vähemalt 15 aastat, 60-ndate aastate alguseni arenes eesti kirjandus edasi eeskätt välismaal, seda isegi hulga poolest. Aastail 1944-1959 anti välismaal välja 250 ja kodumaal 127 uut algupärast eesti kirjandusteost. Rääkimata sellest, et välismaal väljaantu hulgas on palju kõrgetasemelisi, eesti klassikasse kuuluvaid teoseid (mida Eestis ei ole kahjuks tänaseni peaaegu üldse avaldatud). Kodumaistest kirjanikest oli aga enamik 1949.-1950. aastal kuulutatud kodanlikeks natsionalistideks ning võetud neilt igasugune avaldamisvõimalus. Stalini-aegses Eestis avaldatud algupärasel proosal ja luulel puudub sagedasti igasugune kunstiline väärtus. Eesti kujutava kunsti väärtuslikum osa loodi 40.-50.-ndatel aastatel samuti välismaal. Suurel määral käib see ka rahvusteaduste kohta.

Oluline on seegi, et välisEesti kultuuris ja ühiskondlikus tegevuses

säilisid paljud ennesõjaaegsed ühiskondliku elu ja suhtlemise vormid, mis olid läbi lõigatud ja hävitatud kodumaal: mitmesugused akadeemilised ja kultuurilised seltsid, üliõpilasühendused, poliitilised parteid. Need tegutsesid eksiilis edasi, andsid välja lehti ja albumeid, säilitasid suhted, tavad ja aated. Vormiliselt säilib välis-Eestis tänaseni ka Eesti Vabariigi riiklik järjekestvus, selle esindus USA-s, Kanadas ja Inglismaal, samuti põhiliselt USA-s ja Rootsis asuv eksiilvalitsus on siiaaani ametlikult tunnustatud enamiku Lääne-Euroopa ja Ameerika riikide poolt.*) Seda tõsiasja ja mitmete välis-Eesti poliitiliste organisatsioonide tegevust Rootsis, USA-s, ja Kanadas on kõik need aastakümned Nõukogude poolelt hinnatud ainuüksi negatiivselt. Kõiki kontakte nendega on peetud kodueestlastele ebasoovitavateks ja ohtlikeks. Eesti turistidele antud instruksioonides keelati külastada Eesti maju, kultuurikeskusi, mis tegutsevad paljudes linnades üle maailma. Avalikke esinemisi välis-Eesti väljaannetes ja eestikeelsetes raadiosaadetes peeti tõsiseks poliitiliseks eksimuseks. Kahjuks on sedasama hoiakut paljuski jaganud ka Soome ametlik poliitika. Alles 1989.a. mais sai teoks esimene ametlik kodu- ja välis-Eesti kirjanike kohtumine Soome pinnal, kus Soome avalikult tunnustas korruga nii kodumaal kui välismaal loodud eesti kirjandust.

1988.a. tõi suuri muutusi suhtumises väliseestlastesse ja avardas tugevasti kontaktivõimalusi. Kui 1986.a. käis sugulaste või tuttavate kutsel läänemaades Eestist 1608 inimest, siis 1988.a. oli neid üle kaheksa korra rohkem, 13 984. Tunduvalt suurenes kodumaad külastanud väliseestlaste arv, sissesõidu viisasid anti ka neile ühiskonna- ja kultuuritegelastele, kelle sõitu Eestisse oli varasematel aastatel peetud ebasoovitavaks. Enamasti anti luba sõita Tallinnast väljapoolle, varem sai sellelaadseid lubasid vaid erandkorras. Mitmed välis-Eesti kultuuri- ja ühiskonnategelased esinesid pikkade intervjuudega lehtedes, mitmega tehti spetsiaalne telesaade.

Lubatuks ja soovitavaks on muutunud ametialased ja organisatsioonidevahelised kontaktid. Tartu ülikooli rektor professor Jüri Kärner aitas Kanadas viibides väliseestlastel luua ülikooli toetusfondi ja astus Eesti Üliõpilasseltsi Toronto ühenduse vilistlasliikmeks. Tartus taastatavad üliõpilasseltsid on oma legitiimsuse ja järjekestvuse saanud läbi välisliikmete heakskiidu. Eriti tähtis on, et väliseestlaste hulgas leidub mitmeid edukaid ärimehi, majandusteadlasi, pangandustegelasi, kes

*) Viimane väide ei pea paika; raamatus on see parandatud (toim. märkus) **10**

seni on olnud kodumaal tundmata tunnustamata, kellel ei ole seni olnud ka mingit huvi ega võimalust ärisidemete loomiseks. Nüüd on IME-lootustes Eesti neid avatult ja sõbralikult vastu võtnud, olnud väga tänulik nende hinnangute ja nõuannete eest, kasutades nende kui ekspertide teadmisi, kogemusi ja läbinägelikkust uute projektide hindamisel, kontaktide sõlmimisel, samuti täienduskoolituses. On tekkinud esimesed ühisfirmad, mille Lääne-poolseks initsiaatoriks on olnud väliseestlased, esimene niisugune moodustati Saaremaal, et sealset dolomiiti otstarbekamalt kaevandada ja töödelda.

Tulevikukavad on muidugi hoopis laiaulatuslikumad. Kodu-Eesti ei ole ju välis-Eesti jaoks ainult vaene sugulane, abipaluja. On selge, et eest keele ja kultuuri häll on Eestis.

Välis-eestlaste nooremad põlvkonnad ei säilita ilmselt oma rahvuslikku identiteeti ilma kodumaata. Ka vanemate generatsioonide tegevusele annavad teistsuguse tähenduse Eestis toimuvad muutused, siinsed vabaduspüüded, see, et Eestis räägitakse nüüd austusega sellest, mida on loodud Eesti Vabariigi ajal ja pärast sõda välismaal. Pagulaste poolt välismaal säilitatud traditsioonide ja järjekestvuse taastamine kodumaal annab nendele teise elutunde. Kodu- ja välis-Eesti taasühinemise püüdu, seda, kuidas nad teineteist täiendavad ja taaselustavad, võib hinnata kui poliitiliselt ja kultuuriliselt küllalt erakordset nähtust. Võib arvata, et 1989.a. suvi kujuneb siin eriti oluliseks, juunis korraldati Tallinnas ülemaailmsed eesti noorte päevad, millest osa võtma saabus üle 400 väliseestlase. Saaremaal toimusid ülemaailmsed saarlaste päevad, Käärikul metsaüliskool "Eesti edasivaates" jne.

Välis- ja kodueestlaste suhtes ei lähe kaugeltki mitte kõik kergesti ja libedalt, lisaks ikka veel säilivatele bürokraatlikele ja poliitilistele tõketele on palju ka vastastikust mitteamusaamist ja umbusku. Seda näitasid kas või aastavahetusel 1988/89 Austraalias toimunud viiendad ülemaailmsed Eesti päevad (ESTO 88). Barjäärid ja probleemid ilmsid ennekõike ametlikus suhtlemises, kus väliseestlased ei esinenud mitte eraisikuna, igaüks omaenda arusaamadest lähtudes, vaid ühe või teise organisatsiooni nimel, selle senistest traditsioonidest ja hoiakutest kammitsetuna. Välis-Eesti ajakirjandus suhtub tänaseni küllalt kahtlevalt ja kriitiliselt Eestis toimuvatesse muutustesse ja kõigisse kodumaa esindajatesse, kui nad ei kuulu ERSP-sse või Muinsuskaitse Seltsi; "See osa eesti intelligentsist, kes praegu avalikult esineb ja maaimas ringi jalutab, on ju tegelikult kompartei poolt saadetud agendid... Mina saan sellest nii

aru, et Kreml kasutab neid kui palgasõdureid rahva vastupanu mahasurumisel." ("Eesti Päevaleht", 30.12.1988) ESTO 88-st osavõtnud "Edasi" peatoimetaja Mart Kadastik reageeris seesugustele avaldustele suure arusaamisega: "Olgem siiski kannatlikud ja mõistkem väliseestlaste ettevaatlikkust Eestis toimuva hindamisel - umbusuks oleme ju ise aastaid andnud põhjust ja mingil määral anname ka praegu." ("Edasi", 19.01.1989) Muidugi on Kadastikul õigus, sest samasugust kahtlustamist ja erinevust isikliku ning ametliku seisukoha vahel on ka kodueestlastel. Üks paljudest stalinliku suletud ühiskonna vägivallategedest on ka see, et inimeste vahel on tekitatud poliitikast lähtuvad psühholoogilised barjäärid, loomulik avatud suhtlemine on asendatud suhtumisega mingite siltide, märkide, poliitiliste maskide vahel. On eriti traagiline, kui see hakkab lahutama ühte perekonda või kultuuri kuuluvaid inimesi.

Kahtlustusi ja sildikleepimisi on süvendanud EKP KK ja Ministrite nõukogu poolt 1988.a. oktoobris vastuvõetud väliseestlastega sidemete arendamise määruse tõlgendamine välis-Eesti ajakirjanduses. Võimude toetuses kontaktidele väliseestlastega nähakse salakavalat plaani, kuidas väliseestlasi Eestisse meelitada ja neid harjutada leppima siinse elukorralduse ning okupatsioonivõimude tegevusega. Seejuures ei nähta seda, et nimetatatud määrus on mõeldud Eesti ja Moskva ametiasutustele ning annab teatava seadusliku õiguse väliseestlastega kontakti luua, sanktsioneerib Eesti asutuste sellealase tegevuse. Küsimus on väliseestlastega kontaktide ja koostöö keelamise, varjatuse vähendamises, välissuhete erakordsusest ülesaamises ja selle kaudu ka kontrolli vähendamises nende üle. Kodumaal toimuvate protsesside mõistmine, umbusu barjäärist ülesaamine on sagedasti väga raske nendele, kes on harjunud tegutsema teistes oludes, teistsuguste mängureeglite järgi, kellel on raske aru saada, kuidas riikliku kontrolli vähendamine nõuab omakorda riiklike otsuseid. Põhimõtteline küsimus on selles, kas väliseestlased kontaktide arendamise nimel on valmis tunnistama Eesti NSV ametiasutuste osavõttu või vähemalt sanktsiooni, heakskiitu nende suhetele kodumaaga või on riiklike asutuste vari midagi sellist, mis need suhted hoopis ära rikub, nii et parem on nendest loobuda.

Ülepolitiiseeritus, millest eesti ühiskond praegu püüab vabaneda, varjutab ilmselt veel kaua suhteid oma rahvuskaaslastega. See tuli selgesti välja ESTO ajal Austraalias, kus võeti õhina ja rõõmuga vastu neid kodu-Eestist tulnud osavõtjaid, kes olid tulnud mitteametlikul viisil, samuti lauljaid ja poistekoori. Neid kultuuritegelasi, kes tulid riiklikult sanktsioneeritud rühmaga, koheldi aga umbusuga.

Just nende raskuste tõttu on suhete arendamisel kodu- ja välis-Eesti vahel olnud eriline tähtsus uutel omaalgatuslikel liikumistel ja seltsidel, kelle tegevus on riigiasutustest sõltumatu. Eriti aktiivne on välissidemete loomisel olnud Muinsuskaitse Selts, kellel on tekkinud välismaine sõsarühendus, Välis-Eesti Muinsuskaitse Selts. Viimase poolt alates 1988.a. suvest osutatud praktiline ja materiaalne abi (tööriistad ja kemikaalid restaureerimistöodeks, paljundusvahendid jms.) oli Eesti oludes algul midagi üsna uudset, veel mõni aasta tagasi oleks igasugust välisabi jäigalt tagasi lükatud ja tõkestatud. 1965.a. näiteks lükati tagasi väliseestlaste pakutud abi tulekahjus kannatada saanud Tartu ülikooli peahoone taastamiseks.

Omaette sündmuseks kujunes aastavahetusel 1988/89 Välis-Eesti Muinsuskaitse Seltsi sekretäri California ülikooli politoloogia professori Rein Taagepera külaskäik kodumaale. Taagepera on legendaarne isik, kes on kaua aega olnud kodumaal võimude poolt üheks kõige ohtlikumaks tunnistatud välis-Eesti tegelaseks. Esimest korda anti talle viisa kodumaa külastamiseks alles 1987.a. mais, järgmise aasta jõuluks tuli ta teist korda. Politoloogina on ta avaldanud läbinägelikke analüüse Baltimaade ajaloo ja oleviku kohta, eriti on aga võimused häirinud tema tulevikuproгноosid. 1972.a. avaldas ta Eesti võimaliku arengu ja selle mõjutamise võimaluste kohta nn. 30 aasta plaani. Nüüd Eestis käies oli tal heameel tõdeda, et tema arenguproгноos hakkab perestroika aegses Eestis üllataval kombel mitmes punktis täituma. See tema töö jõudis kodumaisesse ajakirjandusse 16 aasta järel, 1988.a. Mitmed tema üsna värsked, 1988. ja 1989.a. kirjutatud asjad aga on kodumaal avaldatud mõne kuu või isegi mõne päeva pärast.

Kui Muinsuskaitse seltsi välissidemed on realiseerunud suurel määral väliseestlaste kaudu, siis Rahvarindesse on Välis-Eesti organisatsioonid suhtunud küllaltki umbusklikult. Seda seetõttu, et Rahvarinne on näidanud end koostöövõimelisena olemasolevas poliitilises süsteemis, esinenud mitmel korral valitsusega samal platvormil, olnud avalikult Gorbatsšovi kursi, kompartei uuendusprogrammi toetaja. Just seepärast on Rahvarinne leidnud aga rohkem tunnustust ja koostöövalmidust Lääne poliitikategelaste, eriti mitmete Rootsi ja Soome parteide poolt. Rootsi parteilidri Carl Bildt ja Bengt Westerberg tundsid Eestis käies erilist huvi just Rahvarinde tegevuse vastu. 16. mail 1989 kirjutasiid Rootsi Keskpartei peasekretär Åke Pettersson ja Eestimaa Rahvarinde eestseisuse liige Edgar Savisaar alla

koostöölepingule majanduse, poliitika, kultuuri ja ökoloogia valdkonnas.

Kui Eesti delegatsioon käis Soomes, selgus, et Rahvarindel on rohkesti kõnelda ja koostööplaane pidada nii vasakpoolsete parteide ja liikumistega, eriti SKDL-ga, mille struktuuriski on ühist Rahvarindega, aga ka sotsiaaldemokraatide ja keskparteiga. See näitab muidugi veelkord, et RR ei ole selgesti väljendunud poliitilise programmiga liikumine, vaid RR programm on rohkem sotsiaalmajanduslikku ja ülddemokraatlikku laadi. Ta ei piira end kindla poliitilise ideoloogiaga, vaid püüab leida erinevate poliitiliste ideoloogiate sees neid üldsotsiaalseid ja ülddemokraatlikke momente, mis on praegu Eesti arengule eriti olulised. Tänu RR avatusele on Eesti oma poliitilistes kontaktides ehk ka muutunud avatumaks, tolerantsemaks, mitmeplaanelisemaks.

Võib koguni öelda, et RR aktiivsus väliskontaktide loomisel on teatud mõttes seotud üldise deideologiseerimise protsessiga mida võib pidada kogu N.Liidu välispoliitilise kursi, Gorbatšovi uue välispoliitilise mõtlemise oluliseks tunnusjooneks. Gorbatšovi esinemine ÜRO-s detsembris 1988, kus ta selgesti kordas oma soovi rajada rahvusvahelised suhted üldinimlikele väärtustele, mitte aga klassiideoloogiale, mis on ju senini olnud üheks põhiliseks takistuseks N.Liidu ja läänemaade vaheliste suhete normaalsele arengule, kehtib täiel määral ka Eesti välissidemete kohta. RR ja roheline liikumine vastavad seejuures kõige paremini uute rahvusvaheliste suhete mallile.

Nende uute suhete rajamisel võiks Eesti tänu oma asendile etendada erilist vahendaja rolli Ida ja Lääne vahel. Seda loomulikku rolli, kahe maailma piiril olekut ja siit tulenevaid võimalusi on väga huvitavalt käsitleanud kirjanduskriitik ja tõlkija Enn Soosaar oma artiklis "Loomingus" nr.1 1989, mis äratas Eestis suurt tähelepanu.

"Loomulikult liialdan, kui väidan: ma kartsin, et ülemnõukogu kuulutab Eesti iseseisvaks. Eesti NSV Ülemnõukogu ei oleks omaalgatuslikult säärast sammu mitte mingil juhul astunud. Ja ikkagi ei ole kõhedus kadunud. Mis tahes kehtus astuda praegu, 1988.a. sügisel ühepoolse aktiga Nõukogude Liidust välja, tekitab minus hirmu. Meid litsutakse laiaks, kui nimetame reaalsustaju. ...

Edu saavad tagada vaid kahepoolne huvitatus ja valmisolek. Kahepoolsust tuleb tingimata rõhutada. Eesti asja pole võimalik ajada, kui jätame tähele

panemata Moskva huvid ja vajadused. ...

Kas on võimalik huvide säärane ühitamine, kus meie iseseisvus on Moskvale kasulik, vajalikum kui meie staatuse jätkav säilitamine liitriigi käsist ja jalust seotud osana? ...

Nõukogude Liidul ei ole oma Hongkongi, Sveitsist rääkimata. Ent küllap oleks siingi tark maailmakogemustest eeskuju võtta. Mida jõudsamalt perestroika areneb, seda keerukamaks kõik muutub, seda vältimatam on igast võimalusest kinni haarata, pragmaatilistele otsustele eelisõigus anda. Eesmärk pühendab abinõu.

Eesti - olgu üksi või veel parem koos Leedu või Lätiga - sobiks väga hästi nii vahendajaks kui asjaajajaks. Suurel Venemaal, kes tahab tõsimeeli oma majanduslikust mahajäämusest jagu saada, kes tahab tõeliseks maailmariigiks tõusta, oleks meist mitmekordselt rohkem kasu, kui suudetaks loobuda absurdsest šovinistlikust ideefiksist, mis tõrgub meis muud nägemast kui ainult piiriprovinci, mida tuleb kiivalt lõa otsas hoida. Me võiksime olla Euroopa eelõu, võiksime olla värav või sild kahe maailma ühendamiseks, läbikäimiseks. ...

Eeldused on olemas. Me omame demokraatliku omavalitsuse ja maailmaga lävimise kogemusi. Küpsuseksam on kord juba sooritatud, kakskümmend edukat aastat meile volikirja andnud. ...

Aga meil on veel trump, vahest kõige olulisem, nimelt meie väiksus. Astugu Moskva mistahes konventsiooni või kompromissi, tüli ei taha ta meist ei olevikus ega tulevikus. Ja kindlaks garantiiks, et meist ei tule suurele naabrile kunagi tüli, on meie väike arv. Tillukesed rahvad siin Läänemere idakaldal ei saa lubada endale pisimatki avantürismi. Eriti kui neil on, mille nimel ennast talitseda. Ajaloo risttuuled on meid kaineks räsinnud, aastasadade-pikkune balansseerimine olemise ja kadumise piiril alalhoiuinstinkti hüpertrofeerinud. Äärmuslasi võib meiega hulgas tekkida, kuid nende vastu on tõrgeteta toimiv rohi - demokraatia. Ühelgi ekstremistide rühmitusel ei ole šanssi otsuste langetajaks saada, nii kaua kui rahval lastakse juhte valida demokraatlikul teel mitme kandidaadi teel mitme kandidaadi seast. Siinkohal meenuvad iseseisva Soome tippjuhid, kes 1988.a. kohuval sügisel kuulutasid ühel häälel vee verest paksemaks. Veelgi vastutustundlikumad ning vaguramad on tulevase Eesti, Läti ja Leedu reaalspoliitikud. ...

Vahest kõige raskemaks osutub Moskvale psühholoogilise barjääri ületamine. Baltimaadest loobumine tähendab Jaroslav Targa ja Ivan Julma, Peete Suure ja Jossif Stalini unistuse reetmist.

Aga kas ikka tähendab? Me ei kao kuhugi, me jääme majanduslike niitidega

endiselt Venemaa külge seotuks. Ja kuhu meil olekski kippuda, kui meid lastakse oma maal peremees olla, ise oma asju ajada, endale ja järglastele heaolu ning turvalisust tagada. Meie ei taha konflikte, ei taha suurte ega väikeste naabrite asjadesse vahele segade, tahame ainult ise olla ja jääda.

Iseseisvuse andmine kaotaks ka ühe tulevaste rahutuste kolde. Kui olukord ei muutu, saavad Baltimaad paljudeks sugupõlvedeks kurnavate, kuid lahendust mittetoovate rahvuslike jagelemiste tallermaaks. Käärimise või koguni plahvatuse motiiv võib erineda vastavalt sellele, kas muukeelsed antud piirkonnas põliselanikke arvuliselt ületavad või ei ületa, aga õitsenguks hädavajalikkude stabiilsust pole võimalik ennustada. ..."

MARJU LAURISTIN

PEETER VIHALEMM

Suvel 1989



"VIRON VAPAUDEN TUULET"

TAGAKAANELT:

VAPAAUS JA KOTIMAA! OMA KIELI, MIELI JA TULEVAISUUS!

Virolla on oma alue, omat rajat ja oma kansa. Vain itsenäisyys puuttuu. Viron kansalla on unelma itsenäisyydestä. Ja se on päivä päivältä yhä lähempänä.

Tämä teos on kuva kansasta — itseään luovasta kansasta. Sen perinteiden ja kulttuurin pohjana on eurooppalaisuus. Viisi vuosikymmentä vieraan vallan alla ei riitä sitä tuhoamaan.

Vaatimukset itsehallinnosta kovenevat. Saadaan uusi kielilaki ja taloudellinen itsehallinto. Ikkunat länteen avautuvat. Nyt rakennetaan uutta Viroa!

GUMMERUS

KAKS ÜHISKONDA ÜHEL TERRITOORIUMIL

Viimasel aastal Eesti ühiskondlikus õhustikus toimunud muutusi võib suurel määral iseloomustada deideologiseerimisprotsessina, poliitiliste siltide ja skeemide toime lakkamisena. Eestlased hakkasid üha enam seisma oma õiguse eest mõelda ja tegutseda nii nagu neile loomumane, jätkata seda suhtlemislaadi ja poliitilist kultuuri, mis oli välja kujunenud juba sajandivahetusest alates, eurooplaseks saamise protsessis. Murenes stalinismi poolt kujundatud mink eestlaste elulaadilt, käitumis- ja kõnelemismallidelt, mis oli muutnud Eesti näiliselt ühtseks kõigi teiste nõukogude liiduvabariikidega.

Ühtlasi selgus sellega, et nõukoguliku ühiskonna rüpes on Eestis tegelikult kaks eri ühiskonda. Järjest enam sai selgeks, et eestlaste elu ja ühiskond on midagi muud kui mitte-eestlaste (valdavas osas venelaste) elu ja ühiskond. Mida loomulikumat elu hakkasid elama eestlased, seda võõramana tundus see venelastele.

Eestis endale pideva elupaiga leidnud muulaste hulgas moodustavad kahjuks üsna väikese osa haritlased, keda Eesti on köitnud selletõttu, et siin on kogu aja olnud suhteliselt avatum, kaasaja maailmaga rohkem sammu pidav tsivilisatsioon ja mõttelaadi tüüp. Suure enamuse muulastest on Eestisse toonud praktilised kaalutlused, mis otsesemalt või kaudsemalt on seotud siinse kõrgema elatustasemega. Olulist osa on etendanud täiesti sihiteadlik suurriiklik industrialiseerimispoliitika, Siia on sisse toodud terved tööstusharud, mida Eesti ise oma majanduse huvides ei oleks kunagi arendama hakanud. Koos suurte ettevõtete rajamisega on tihenunud kontroll Eesti üle, kogu rasketööstust, maavarade kaevandamist, keemiatööstust ja energeetikat on juhitud otse Moskvast. Inimesi värvati sinna tööle kõikjalt üle Venemaa ja tööletulnud on end tundnud otseselt suurriigi kodanikena,

kes võivad olla tööl ükskõik kus, kes sõltuvad majandusharust ja on sõltumatud loodusest, ajaloost ja kultuurist, kelle jaoks need on teisejärgulised kohalikud iseärasused.

Suur osa Eestisse tulnutest esindab objektiivselt koloniaalpoliitikat, keskvõimu püüet allutada endale äärealad nii majanduslikult kui kultuuriliselt. "Kui kurikuulus hitlerlik 'Generalplan Ost' nägi ette 520 tuhande saksa kolonisti toomise Baltikumi 25 aasta jooksul, siis stalinlik kolonialism ületas selle tegelikkuses sama ajavahemiku lõpuks kahekordselt, 1970-ndate aastate alguseks ligi kolmekordselt, kusjuures hästitoimunud põliste kultuuristruktuuride purustamine kestab edasi." ("Rahva Hääl", 11.05.1989) Inimesed ise ei anna aga enamasti endale sellest aru, suurriiklikud ja kolonialistlikud hoiakud jäävad valdavalt alateadvusse. Teadvuslikud põhjendused Eestisse tulekule on sagedasti messianistliku varjundiga, eriti nendel, kes tulid siia 40-50-ndatel aastatel. Eestisse tulek oli nende jaoks seotud suure rahva ja riigi abiga väikesele rahvale, see oli vastus kodumaa kutsele üles ehitada Eestis nõukogulikku majandust ja kultuuri.

Kogu majandussüsteemi ja ühiskondlikku elu N.Liidus on iseloomustanud ideoloogia esiplaanile seadmine, hoolimata sellest, et ametlik filosoofia on nimetanud end materialistlikuks. Tegelikult valitsenud idealistlik suunitlus väljendub kas või selles, et üks või teine majandusharu on tunnistatud tähtsamaks, ideoloogilisemalt õigemaks ja paremaks kui teine. Eriti puudutab see metallitööstuse ja masinaehituse vahekorda tarbekaupade tootmise, põllumajanduse ja teenindusega. See seostub ka seal töötavate inimestega - tööstustööline on traditsioonilises nõukogude mütoloogias eesrindlikum ja olulisem kui maaharija, rääkimata kellassepast või õpetajast. Nõukogude riigi ajaloo üks kõige traagilisemaid lehekülgi on olnud kollektiviseerimine, mis tõi kaasa miljonite inimeste hukkamise ja lahtirebimise oma kodukohtadest. Seda on aastakümneid kujutatud kui tohutut edu, võitu omanikuinstinktide üle. Meenutagem kas või Šolohhovi kuulsat romaani "Ülesküntud uudismaa", mis kujutab kolhoseerimist kogu tema jõhkruuses, aga ometi annab sellele romantilise uue elu ehitamise hõngu. See hoiak oli ja on praeguseni rahvahulkadele omane, see iseloomustab ka Eestisse suuri tööstusettevõtteid rajanud muulasi. Nad tundsid, et nad annavad talupoeglikule ja väikekodanlikule Eestile õige elusuuna, ehitades tehaseid ja kaevandusi, aidates hävitada seda, mis on seotud väikeomaniku psühholoogiaga, kodu ja kodukoha küljes kinniolemisega, maarahva

traditsioonilise enesetunnetusega.

Seega kujunes olukord, kus sisuliselt väga paljus majanduspõgenikud on Eestis ja üldse Baltikumis ennast aastakümneid tundnud mitte põgenikena, vaid vastupidi, eelisolukorras olijatena, õigemate kodanikena kui põliselanikud.

Nüüd aga andsid ühiskondlikud muutused eestlastele tagasi peremehetunde oma kodumaal, avasid uusi tulevikuväljavaateid, andsid julguse tagas minna oma loomulike eluvormide juurde. See tekitas muulaste hulgas ärevust ja ebakindlust, esimest korda hakkasid nad end Eestis tundma võõramaalastena.

Kõige esimeseks märgiks kujunevast psühholoogilisest konfliktist eestlaste ja muulaste vahel oli reaktsioon loomeliitude pleenumile. Tagantjärele võib kahju tunda, et pleenumil kõnelnud kirjanikud ja sotsioloogid ei osanud siis veel ette näha, missugused protsessid nende silmade all on tekkimas, missugune kuristik on avanemas. Märkamata jäänud ja esmapilgul tühiseks ajendiks osutus sõna "migrant" kasutamine. See lõi teravasti muulastele kõrva kui sõimusõna, sest nad ei teadnud selle neutraalset teaduslikku tähendust ning sõna tuli ette enamasti negatiivses kontekstis, lahendamist vajavatest probleemidest ja vastuoludest kõneldes. Migratsiooni tõkestamise ja migratsiooniga tegelemise vajadus oli asjaosalistele uudiseks, sest siiani ei oldud neid küsimusi vaatamata tohutule migrantide voolule avalikult üldse arutatud. Demograafide arvestust mööda on Eestis pärast sõda läbi käinud, võõrsilt siia elama tulnud ja mõne aja pärast jälle läinud 7.2 miljonit inimest. Ja seejuures suruti maha kõik katsed kõnelda migratsioonist kui probleemist. Pealegi oli nii eestlastele kui muulastele mugavam üksteisest mööda vaadata. Kumbki ühiskond elas oma elu. Kuna eesti ühiskond ennast avalikult ei saanud realiseerida, oli pealispinnal mingi hoopis kolmas, nõukogulik kvaasi-elu, mis nüüd hakkas kiiresti kaduma. Enne 1988. aastat ei tundnud Eesti linnades elavad muulased kuigi teravalt, et nad elavad just nimelt Eestis, mitte kuskil mujal Nõukogudemaal. 1988.a. tekitas neile suure šoki. Selgus et eestlased elavad kuidagi põhimõtteliselt teisiti, tahavad midagi muud ja suhtuvad mujalt tulnutesse küllalt suure võõristusega. Sõna "migrant" hakkas tähendama kultuuriliselt võõrast ja ka ideoloogiliselt eesti ühiskonnas mittekohanenud inimest. Need, kelle kohta seda tarvitati, olid sagedasti sellest väga puudutatud - me ei olegi siis enam kõik ühesugused nõukogude kodanikud.

Konflikt oli alguses puht psühholoogiline. Seda oleks võib-olla saanud leevendada, kui see oleks olnud eraldi tähelepanu all, kui eesti ühiskonnal ei oleks olnud nii palju tegemist iseendaga. Eneseavaldamisrõõm, armastus oma keele, laulude ja sümboolika vastu muutis eestlased pimedaks ja muretuks. Mõjus seegi, et muulasi mitmes punktis valusalt puudutavad loominguliste liitude pleenumi materjalid ilmusid vene keeles alles mai keskel. Kui need oleksid ilmunud kuu aega varem, koos vastavate kommentaaridega, ehk oleks siis osa konflikte põhjustanud ajendeid ära jäänud. Mai keskpaigaks oli loominguliste liitude pleenumi suhtes muulaste hulgas kujunenud, osalt ka kujundtatud negatiivne hoiak. Üheks viivituse põhjuseks oli asjaolu, et venekeelne ajakirjandus oli Vaino pideva isikliku tähelepanu ja kontrolli all. Venekeelse ajakirjanduse kammitsetus ja tagurlikkus, suur erinevus eestikeelsega võrreldes ilmes juba fosforiidivõitluse ajal ja on suures osas jäänud püsima ka Vaino mahavõtmise järel.

Esimeseks katseks kuulutada eestlaste poliitilistest hirmudest ja tabudest vabanemine teistele rahvastele ohtlikuks, kleepida sellele natsionalismi ja nõukogudevaenulikkuse silte oli Pärnu inseneri, endise sõjaväelase Vladimir Dombrovski avalik kiri, mille ta saatis aprilli lõpus appikarjena laiali üle kogu N.Liidu ja millele ta kogus toetajaid ka siinsete muulaste hulgas. See pöördumine ei leidnud siiski mais-juunis 1988 kuigi suurt poolehoidu. Seetõttu ei tajutud veel ka võimaliku konflikti tõsidust. Rahvarinde lektorid püüdsid teha selgitustööd ka vene ettevõtetes, rääkisid Eesti ajaloost ja eestlaste praegustest püüdlustest. Üldises demokratiseerimisprotsessis loodeti kiiresti leida vastukaja, poolehoidjaid venelaste hulgas. Rahvarinde algusperioodi iseloomustas usk sellesse, et vene elanikkonnas on demokraatiale püüdlev kiht küllaltki suur ja et see spontaanselt ühineb eestlaste liikumisega. Hiljem on tunnistatud, et ilmselt tehti viga sellega, et ei nähtud eesti ja mitte-eesti ühiskonna põhimõttelisi erinevusi ja loodeti, et on võimalik neid mõlemaid ühtses Rahvarindes ühendada. Eraldiseisev Rahvarinde vene sektsioon moodustati alles sügisel. Kui seda oleks tehtud kohe algusest peale, oleks ehk asi vähemasti mingil määral läinud kergemini.

Alul läks Rahvarinne ise internatsionalistlike arusaamade ohvriks. RR vene poole teoreetikute hulgas oli veendunud leniniste, kes väitsid väga kindlalt, et ükski ühiskondlik liikumine ei saa rühmituda rahvuse järgi, et see on üldhumanistlike ja üldmarksistlike põhimõtetele vastu. Sügisel

toetasid mitmed neist eraldi vene sektsiooni loomist. Nad olid vene ettevõtetes ikka ja jälle kohanud jäika vastuseisu eestlaste püüdlustele ning ei lootnud enam arusaamade ja hinnangute ühtlustumisele lähemal ajal. Eesti ja vene ühiskond on selleks liialt erinevad, kuuluvad erinevatesse tüüpidesse, üks iseorganiseeruvate, teine ülalt alla juhitud ühiskondade hulka.

Seda, et tegemist ei ole rahvuslike iseärasustega, vaid poliitiliselt, ideoloogiliselt ja ajalooliselt erinevate taustsüsteemidega, näitab seegi, et RR lektoritele esitati eesti ja vene auditooriumides oma suunalt ja hoiakutel täiesti erinevaid, sageli vastupidise suunitlusega küsimusi. Üks tundlikumaid, vaieldumaid teemasid on RR ja kompartei vahekord. Eesti auditooriumis oli üks sagedasemaid küsimusi ja etteheiteid: kas RR ei ole mitte end liialt tihedalt sidunud parteiga, kas RR juhtkonnas olevad kommunistid ei alluta teda äkki parteiorganite survele. Samal ajal esitati vene kollektiivides väga sageli vastupidine küsimus: miks RR ei tunnista partei juhtivat osa, miks on ta võtnud oma hartasse punkti, et partei funktsionäärid ei saa olla RR-s juhtivatel kohtadel, miks RR eitab partei juhtivat osa konstitutsioonilist määratlemist ja nõuab vabu valimisi.

Suurel hulgal vene inimestel tekkis omapärane segu poliitilistest eelarvamustest ja sotsiaalpsühholoogilistest momentidest, inimlikult mõistetavast kindlustunde kaotusest, hirmust ja ärevusest. Seda süvendasid olmekonfliktid, mis küllalt sagedasti tulid ette ka eestlaste algatusel. Eestlaste suurenenud enesekindlus ja peremehetunne ei väljendunud sugugi mitte alati abivalmiduses, osavõtlikkuses ja peremehe lahkuses, eriti veel nende teist keelt kõnelevate inimeste suhtes, kes end sugugi külalistena üleval ei pidanud ja tahtsid ise peremeest mängida. Konfliktid teravnesid veelgi, kui nad kandusid laste vahelistesse suhetesse, see võimendas tugevasti emade ärevat enesetunnet.

Oli kujunenud tugev emotsionaalne foon, millel sai hakata tegutsema hoopis tõsisem poliitiline jõud.

Rahvusliku liikumise areng Baltimaades viis üha lähemale kriitilisele punktile, kus pidi algama reaalne võitlus võimu säilitamise pärast. Selle võitluse alguses olid Moskva ametkondade käes kõik juhtpositsioonid - 95% Eesti tööstusest oli allutatud neile, samuti miilits, sõjavägi, julgeolek. Ometi oli poliitilises võitluses sellest vähe. Üha tähtsamat rolli hakkas

etendama avalik arvamus ja selle saamiseks enda poolele ei piisanud ametkondlikust võimust. Juulis 1988 hakkas esimesi märke ilmutama üleliidulistest ametkondadest inspiratsiooni ja toetust saanud konservatiivsed ja reaktsioonilised rahvaliidumised muulaste hulgas. On tähelepanuväärne, et see kõigis Balti vabariikides ühekorraga tekkinud (tekitatud?) uus poliitiline jõud võttis kohe tarvitusele kaks väga olulist ideoloogilist märksõna nõukogude traditsioonilisest poliitilisest leksikonist - internatsionalism, mida selgelt vastandati eestlaste rahvuslikele taotlustele ja proletariaat, töölisklassi juhtiv osa. Nendest märksõnadest lähtudes kujunesid sügiseks välja kaks omavahel koostööd tegevat poliitilist ühendust, Internatsionaalne liikumine (mis algul kasutas nime "interrinne") ja Töökollektiivide Ühendatud Nõukogu.

Peab hästi tundma nõukogude poliitilist ja ideoloogilist keelepruuki, et mõista, kui ideoloogiliselt laetud on Töökollektiivide ühendatud nõukogu nimetus. Siin on kõik momendid olulised. Ühendatus, ühtsus on olnud kaua aega põhiväärtuseks ametlikus ideoloogias, aastakümneid räägiti nõukogude ühiskonna vankumatust ühtsusest, monoliitsusest. Töökollektiiv oli sotsiaalselt kõige enam väärtustatud ühiskonna osa. Nõukogu kui institutsioon oli ja on poliitilise ideoloogia nurgakivi (ehkki ühegi taseme nõukogul ei ole olnud reaalselt võimu). Internatsionalism on vene ühiskonnas tänaseni säilitanud palju positiivsema varjundi kui rahvuslikkus, hoolimata "internatsionaalsest abist" Tšehhoslovakkiale ja Afganistanile.

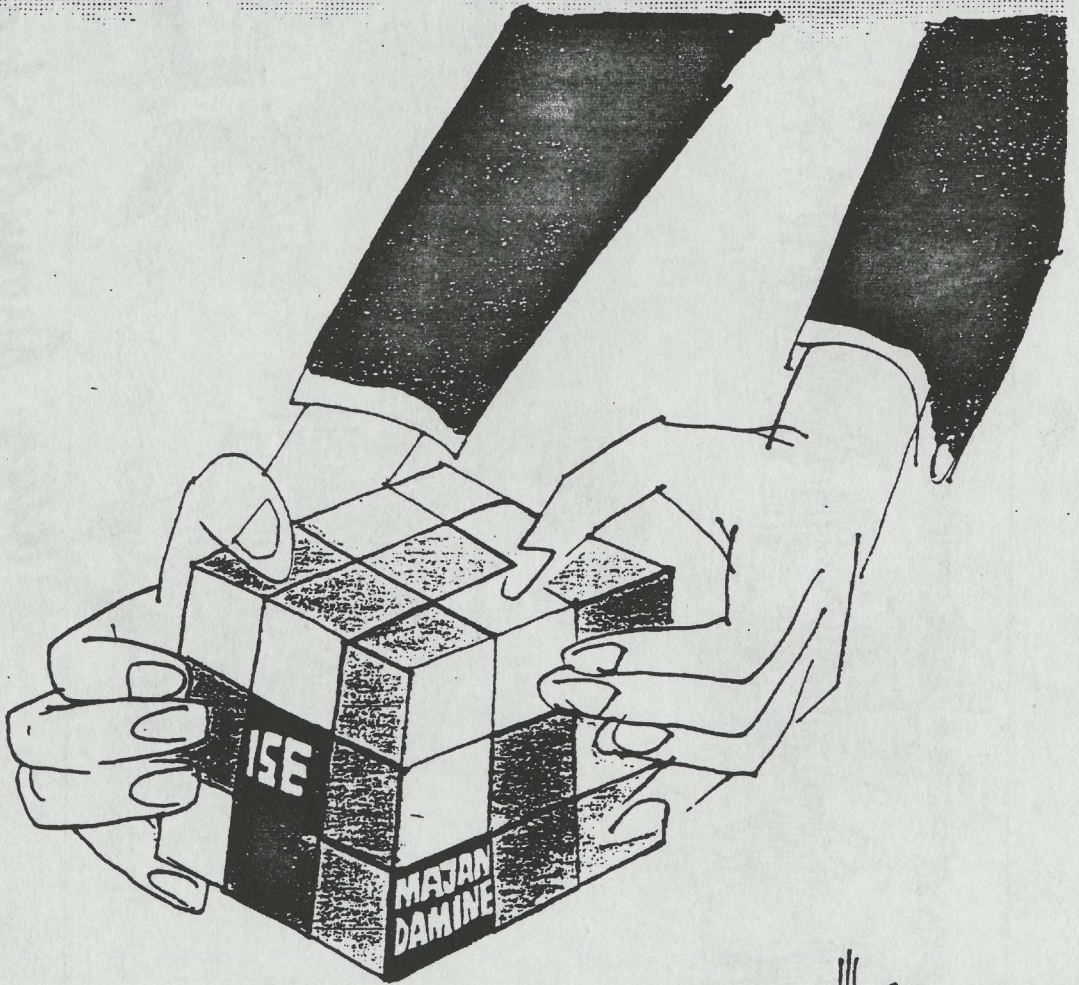
Paljud oma sisemises väärtusilmas kindlustundeta jäänud muulased haarasid meelsasti nende väga tugeva emotsionaalse laenguga poliitiliste märksõnade järele, identifitseerisid end kergesti nende liikumistega. Või kui ei sidunud end otseselt nende poliitiliste ühendustega (Interliikumine peletas paljusid eemale oma äärmuslikkusega), siis vähemasti püüti leida tuge selles muulaste tegevusest või liikumisest, sest eestlaste liikumine oli võõras ja tundus paljudele ilmselt ka ähvardav. Oluliseks sihiks, mille kõik eestlaste ühendused seadsid, oli migratsiooni piiramine. See kõlas muulaste kõrvus peaaegu nagu migrantide piiramine, migratsiooni likvideerimine, aga nagu migrantide likvideerimine. Hakkasid levima kuulujutud kavatsesest muulaste väljasaatmisest, nende ilma tööta jätmisest. Neid hirmujuttusid levitati meelega, mitmed Interliikumisele sümpatiseerivad ametiisikudki tegid seda oma esinemistes. Veel 1989.a. kevadel, IME-projekti ülemnõukogus vastuvõtmise eel rääkisid Interliikumise



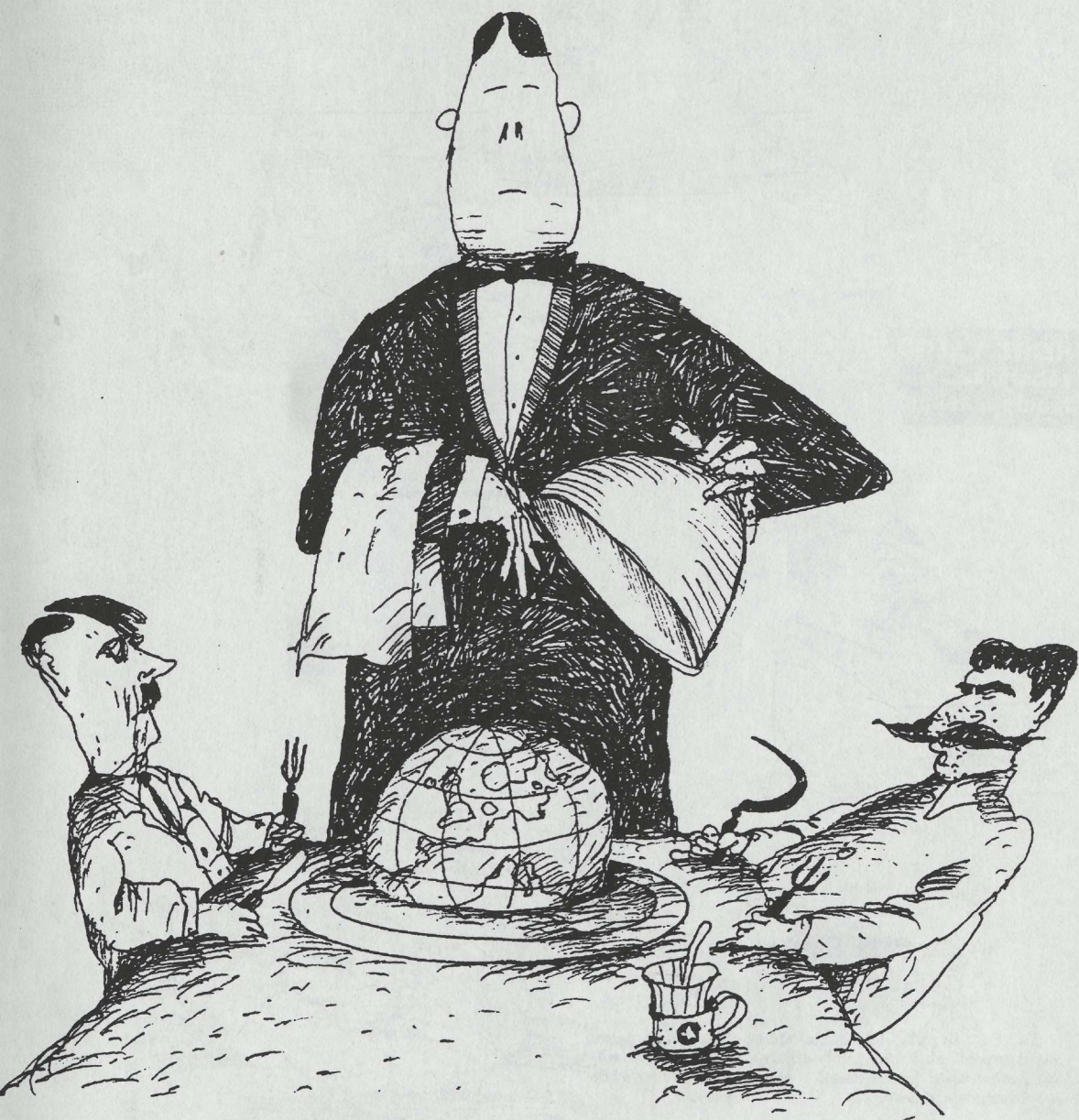
Uusi Suomi/Terho 23.8.1989

Pustaka

SATU SAHABAT HEMORRAGIK



118x.



M89



«Ma sõuan merel ja sõuan,
üht Savisaart otsin ma säält,
teda kaua ju otsinud olen
laia seisakumere päält.»

HEINZ VALGU
sõbralikke
tähelepanekuid



EESTI RAHVAS TÄNAB
KALLIST STALINIT
ISESEISVUSE IKKEST
VABASTAMISE EEST!

Sirp. 16 det. 1988



JAH, KA MINA
USKUSIN OMAL AJAL
IMEDESSE

Pikkas

Selline piit tuli välja meie ajaloo ühe musta laigu mahapesemisel. Pesemisevahenditena kasutati rahva mälu, perestroikat ja «Eesti NSV ajaloo» III köitest välja voolavat vahust vett.

KUULO VAHTER

poolehoidjad, et IME realiseerimisel jääb 30% töötajaskonnast ilma tööta ja loomulikult on need venelased, kuivõrd nemad töötavad suurtes tehastes, mida eestlased kavatsevad kinni panna. Seoses keeleseadusega hakati kohe levitama jutte, et vene koolid pannakse kinni ja vene lapsed ei saa enam Eestis haridust. Selle asemel, et selgitada selliste kuulujuttude absurdust, kinnitasid Interliikumise juhid, samuti mitmed ettevõtete, linnade ja rajoonide vastutavad isikud oma kõnedes ja dokumentides selliste ohtude olemasolu, asusid sagedasti võitlema nende endi poolt välja mõeldud ohtude vastu.

Sügissuvest 1988 võtsid venelased eesti haritlaste kirjutisi ja esinemisi vastu järjest suureneva umbusuga. Nende selgitav mõju oli hiljaks jäänud ja kujunes pigem soovitus vastupidiseks.

Et seista eestlaste püüdluste vastu, võeti tarvitusele ülddemokraatlikud nõudmised, vastandati kodaniku- ja inimõigusi rahvuslikele taotlustele ning püüti neid näidata ebademokraatlikena, rahvusvahelise õiguse ja ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni alusel hukkamõistetavana. Sellele aitasid kaasa mõned välisajakirjanduse seisukohad ja hinnangud, eriti ameerika ajakirjanike külaskäigud Eestisse. Ameerika mallide järgi on rahvus isiku omadus ja tunnus, mingeid eraldi rahvuste õigusi ameerika ühiskond ei tunnista, nagu ta ei tunnistanud indiaanlaste õigust oma kodukohale.

Võitluses konstitutsiooniparanduste ümber novembris 1988 ilmnis juba selgesti eesti ja vene ühiskonna poliitiline konfrontatsioon. Kui eestlased korjasid allkirju N.Liidu konstitutsiooni paranduste vastu, siis muulased korjasid allkirju nende toetuseks. Samal ajal kui eestlased pidasid miitinguid konstitutsiooniparanduste vastu, pidasid venelased miitinguid keeleseaduse vastu. Otse enne ülemnõukogu istungjärku kutsusid Interliikumine ja Töökollektiivide Ühendnõukogu tootmisettevõtteid üles korraldama 15. novembril töö ajal miitinguid, sisuliselt poliitilisi streike. Eesti ettevõtted mõistsid need hukka. Interliikumise enda kokkuvõtete põhjal võttis 15. novembril miitingutest osa 100.000 inimest.

Ülemnõukogu istungjärgul 16. novembril oli dramaatiline võimalus, et Eesti kõrgem võimuorgan läheb suveräänsusotsuste hääletamisel lihtsalt lõhki, Eesti konstitutsiooniparandused ei saa vajalikku kahte kolmandikku poolthäält (ülemnõukogu koosseisus on 65% eestlasi, 35% muulasi). See hoiti

siiski ära eeskätt tänu uue parteiliidri Vaino Väljase väga otsustavale tegutsemisele istungijärgu juhatajana. Ta tegutses kõigi diplomaatia reeglite järgi ja suutis oma autoriteediga mõjutada vene keelt kõnelevaid saadikuid, nii et suhteliselt üksmeelselt võeti vastu Eesti suveräänsusdeklaratsioon ja konstitutsiooniparandused. Kui aga sellele järgnes Moskva poolt vastukäik, siis oli parastamine muulaste leeris väga suur ning otsekohe nõuti ülemnõukogu otsuste tagasivõtmist ja hukkamõistmist. Ja kui seda ei tehtud, olid poliitilised suhted kahe ühiskonna vahel muutunud lõplikult üksteisele vastanduvaks.

Kogu selle justnagu spontaanselt alanud konflikti tähenduse mõistmiseks on oluline aru saada, missugused huvid siin on mängus ja milline on selle konflikti erinevate poolte suhe perestroika üldiste eesmärkidega, demokratiseerimisprotsessiga N.Liidus. Seda mõista ei olegi nii lihtne, sest mõlemad pooled ja nende poliitilised esindused, ühelt poolt Rahvarinne ja EKP, kes võttis XI pleenumil septembris 1988 selge kursi Eesti suveräänsuse kaitsele; teiselt poolt Interliikumine ja Töökollektiivide Ühendnõukogu, opereerivad sageli ligikaudu samade sõnade ja ideedega. Väljastpoolt vaadates võib olla raske mõista, milles on asi ja seda kiputaksegi tõlgendama puhtrahvuslike huvide konfliktina. Terasemal vaatlemisel märkame, et rahvuste konfliktis peegelduvad hoopis sisulisemad ideoloogilised vastuolud. Nendest on hakatud rääkima ka Moskvast, kus nad ei ole kuidagi seotud rahvuslike iseärasustega.

Küsimus on selles, missugune osa on olnud riigil stalinistliku ühiskonnatüübi väljakujunemises ja püsimises, missugune osa on olnud suurriiklikul ideoloogial ja võimumechanismil, kuidas on manipuleeritud töölisklassiga ja tema rolliga ühiskonnas, millises vahekorras on vene rahvuslikud huvid ja nõukogude suurriiklikud huvid. Juba 1988.a. esimesel poolel ilmusid selle kohta üleliidulises ajakirjanduses mõned väga olulised käsitlused. Näiteks Vassili Seljunini "Allikad" ("Novõi Mir" nr.5, 1988), kus räägiti suurveneliku ideoloogia ja riikliku süsteemi tekkimisest Ivan Julma ajal, mille otseseks jätkuks on Stalini poolt ülesehitatud riik, millel sotsialismiga ei ole õieti midagi ühist, mis kujutab endast pigem riiklikku feodalismi või riikliku pärisorjuse kaasajastatud vormi. On analüüsitud, miks just Vene pinnal Läänest pärit marksistlik maailmapilt omandas religioosse iseloomu, muutus lihtsustatud ideaalidele rajatud religioosseks utoopiaks ("Nauka i Žizn", nr.11 ja 12, 1988, nr.1 ja 2, 1989). Vene autorid on jõudnud nõukogude ühiskondliku süsteemi analüüsis väga sügavale. Nüüd on vaja astuda järgmine samm ja näha, et see süsteem on veel täiesti elujõuline ning võitleb kõigest väest oma säilimise eest. Ta

võitleb perestroika vastu, sest see on rajatud hoopis uutele omandisuhetele, Lääne tüüpi ettevõtlusele, turumajandusele. See kõik on täiesti vastuvõtmatu senisele riiklikule totaalsele omandusele, ülalt alla juhtimisele ning selle jaoks äärmiselt vajalikule ideoloogiale, mis ei luba tegelikkusele üldse analüütiliselt läheneda, ei luba püstitada uusi eesmärgi ega tekitada ideelist diskussiooni. Selles mõttes kuulub nõukogude süsteem traditsioonilisesse ühiskonnatüüpi, mis tugineb sellele, et ainsaks ja küllaldaseks põhjenduseks kõigele on viitamine traditsioonile, sellele, et nii on see ikka olnud, see on juba isade ja isaisade poolt õigeks tunnustatud. Ratsionaalne arutlemine selle üle, kas see traditsioon on ikka kõige õigem, tundub kõigi ühiskonnatugede lõhkumisenä. Ja kutsus massides, kes on sellega harjunud ja kohanenud, esile hirmu ja vihkamise sündroomi, mis võib pöörduda ühiskonna kõigi ratsionaalsete jõudude vastu. Selle väljendus rahvusliku konfliktina Baltikumis on mingis mõttes juhus, kuigi ajaloolises mõttes muidugi mitte. Baltikum oli juba Vene tsaaririigi koosseisus olles teistsuguses olukorras, seal ei valitsenud Venemaale omased omandi ja ideoloogilise alistamise mehhanismid.

Pinged Eestis kujutavad endast uuenemisprotsessi läbi rahvuslikul pinnal väga teravalt ilmnevaid fundamentaalseid majanduslikke, poliitilisi ja ideoloogilisi vastuolusid. Põhiküsimus on selles, kas vene rahvast õnnestub vabastada harjumuspärase süsteemi ja ideoloogia kammitsatest või mitte. Kõik need jõud, kes Baltikumis kujunenud konfliktis võtavad Interliikumise poolse positsiooni, nagu näiteks novembris 1988 Moskvast ülevaatajana saabunud NLKP KK sekretär Viktor Tšebrikov, töötavad sisuliselt vene rahva kammitsais hoidmise kasuks. Kas see ehk ongi põhiline eesmärk? Kas ääremaadelt tõusnud rahvuslike vabadusliikumiste laine ei ole mitte sellepärast eriti ohtlik, et ta kipub haarama kogu Venemaa ja siis muutub perestroika tõepoolest pöördumatuks.

Interliikumine põhjendab oma tegevust sellega, et venelaste huvid satuvad ohtu. Kui aga püüda lähemalt selgitada, missugused venelaste huvid ohtu satuvad, on seda väga raske tõestada. Keeleseaduses näiteks on pööratud eraldi tähelepanu sellele, et iga kodanik saaks ajada asju oma emakeeles, eestlane eesti keeles ja venelane vene keeles. Jäeb arusaamatuks, missugused huvid on siin seatud ohtu peale nende vene ametimeeste huvide, kes oma ametit pidades peavad oskama kahte keelt, aga ei ole viitsinud eesti keelt ära õppida.

Sisuliselt peaks olema ju ühteviisi nii eesti kui vene huvides see, et aknad avaneksid, et tiheneksid suhted välismaailmaga, et me oleksime konkurentsivõimelised. Sedasama konkurentsi on aga aastakümneid kirjeldatud Venemaal kui väga pahelist asja. Nõukogude massipsüühika üheks oluliseks jooneks on hirm konkurentsi ees. Konkurentsi puudumist on õilistatud kui nõukogude ühiskonna ühte põhilist hüve, sotsiaalset turvalisust - siin ei ole vaja karta, et inimene jääb ilma oma kohast selletõttu, et ta ei ole küllalt võimekas ja tugev. Isegi Moskva teadlaste seas on nõukogulikust turvalisusest lähtuv eluvaade küllalt levinud. On oldud välismaa teadlastega koostöö vastu, et mitte sattuda silmitsi iseenda võimetusega olla nõutaval tasemel. Siingi on üks olulisi momente, mis eristab Eestit Venemaast. Eestlaste jaoks on heal tasemel püsimine ja konkurentsivõime olnud ja jäänud oluliseks tegevuse ajendiks. Muidugi on see väikerahvaste puhul üldine. Selleks, et väikerahvas saaks üldse säilida, peab ta olema rohkem konkurentsivõimeline, intensiivsemalt ennast arendama kui suurrahvas, kellel on alati suuri varusid, mis kompenseerivad selle, et ta neid lõdvemalt, vähemintensiivselt kasutab.

Baltimaadel kujunenud rahvuskonfliktis vajavad seega selgeks rääkimist hoopis fundamentaalsemad momendid. Kui RR ja eesti ühiskond üldiselt on olnud väga aktiivsed selgitama oma seisukohti ja leidma kontakte, siis vene pool ei ole avaldanud mitte mingit soovi esineda eestlaste ees, leida teed dialoogiks. See avaldus isegi valimiskampaania puhul. Mitmed vene kandidaadid lausa keeldusid esinemast eesti auditoriumi ees. Kui eestlasi on süüdistatud endassesulgumises ja separatismis, siis võib öelda, et vene kogukond Eestis ja kogu Baltikumis kaldub hoopis rohkem isoleeruma, elama silmaklappidega, mitte nägema neid objektiivseid protsesse, mis sunnivad neilegi peale hoopis teistsugust maailmanägemist. Kui Eesti on mingis mõttes perestroika laboratoorium, siis on ta ka katseklaasiks, mis näitab vene rahva võimet demokraatlike uuendustega poliitikas ja majanduses kaasa minna. Gorbatsõvi raskused Venemaal on mõneti analoogilised eestlaste raskustega pidada dialoogi vene ühiskonnaga.

Traagiline on see, et Interliikumises puudub refleksiivsus, arusaamine tegelikust olukorrast, selle keerukusest. Selle asemel püütakse asja lihtsustada, klammerdutakse Stalini ajast tuttavate ideoloogiliste loosungite külge. Kõige selgem näide sellest on konflikt seoses lipu vahetamisega Pika Hermannini tornis. See kutsus esile meelepahatormi mitmetes vene ettevõtetes, sellest aimati ohtu, kusjuures ei olnud selge, mis oht

see on. Seda sõnastati nii: see on kontrrevolutsioon, väljaastumine nõukogude võimu vastu. Samal ajal oli see süüdistus Eesti juhtkonna vastu, kes oli otsustanud asendada riigilipp Toompea tornis rahvuslipuga. Vene elanikkonnale hakkas tunduma, et see on ettevalmistus riikluse muutuseks ja vene poliitiliste liikumiste juhid süvendasid seda tunnet. Rahvast kutsuti üles protestima katsete vastu asendada nõukogude võimu millegi muuga. Lippude vahetust hakati esitama kui esimest sammu kodanliku korra taastamiseks. Mitmetes vene ettevõtetes korraldati miitinguid ja moodustati streigikomiteesid, katustele, vabrikukorstnate ja ehituskraanade otsa tõmmati ENSV riigilipud. Valitsust ähvardati üldstreigiga. Rahvuskonflikt ja ideoloogiline konflikt muutus avalikuks surveks võimule.

4. ja 5.märtsil 1989 tuli Tallinnas kokku Interliikumise esimene kongress. "Rahva Hää!" kirjutas sellest nii: "Nõudmiste rida, mis kirjas kongressi resolutsioonis, on pikk - vahetada välja Eesti juhtkond; riigilipp tagasi Pika Hermann'i torni; kutsuda kokku EKP erakorraline konverents Interliikumise, Töökollektiivide Ühendnõukogu ja NLKP KK Poliitbüroo liikmete osavõtul; saata laiali komisjonid, kes tegelevad Eesti NSV uue konstitutsiooni väljatöötamisega ja rahvusprobleemidega; peatada keeleseaduse toime kuni NLKP rahvusküsimuste pleenumi kokkukutsumiseni; ajaloolastel näidata veenvalt Eesti edusamme nõukogude korra ajal; EKP peab andma tuntava osa pressis mahust Interliikumise käsutusse; moodustada Kirde-Eestis enesemääramise õigusega autonoomne oblast... Poliitilised nõudmised vaheldusid sõnavõtjate suus solvangutega vabariigi juhtkonna aadressil. Kes tunnistati rassistiks, kes rahvusskisofreenikuks. Karus-Consuelo "Balti Manufaktuurist" kinnitas tormilise aplausi saatel, et "me ei luba Eestil lahkuda kommunistliku arengu teelt" ja "oma nõudmisi dikteerib töölisklass, mitte aga mingid kunstilised juhid". ("Rahva Hää!", 07.03.1989). Eesti arengus peituvaid ähvardavaid ohtusid püüti selgitada ka rahvahulkadele lähedasemal olmelisel tasandil. Kui praegusest ühtsest N.Liidust moodustatakse riikide liit konföderatsiooni põhimõttel, nagu seda taotleb Rahvarinne, siis "vene keelt kõnelevad elanikud, kes on tihedamalt seotud teiste vabariikidega, rebitakse täielikult lahti NSV Liidust, see tähendab, nad satuvad võõrsile - välismaale - kõigi sellest tulenevate tagajärgedega kuni selleni välja, et lõpetatakse Eestis Nõukogude Kesktelevisiooni ja Üleliidulise Raadio saadete kohustuslik edastamine vabariiklike tele- ja raadiokeskuste kaudu, samuti lõpetatakse Nõukogude ajakirjade, ajalehtede ja muu korrespondentsi tavaline ettetellimine ja saamine." ("Rahva Hää!", 07.03.1989).

Peab aru saama, et välismaa ja välismaal olemise suhtes on aastakümneid kujundatud negatiivset suhtumist. Välismaale sattumine on tähendanud nõukogude massipsühholoogia seisukohalt täielikult isoleeritud ja häbimärgistatud inimest. Argument, et eestlased tahavad teha Eestist välismaad ja teie satute kõik välismaale, mõjus kahtlemata hirmutavalt. Alateadlikult tekitas see võib-olla veel suurema hirmu, kui võimalik töötaja jäämine IME tingimustes.

Selleks, et saada oma nõudmistele laiemat kõlapinda, otsustasid Interliikumine ja Töökollektiivide Ühendnõukogu korraldada Tallinnas 14.märtsil massimiitingu "hiiliva kontrrevolutsiooni tõkestamiseks Eestis". Linnahalli juurde miitingule tuli vähemalt 30 000 inimest, võib-olla rohkemgi, sest see toimus töö ajal (kell kolm päeval) ja mitmed ettevõtted tulid sinna juhtkonnaga eesotsas, punaste lippude ja loosungitega kõik koos kolonnis. Seal peetud kõnedest ja resolutsioonist andis "Noorte Hää" järgmise ülevaate: "Punane värv on töölisklassi ühtsuse sümbol. Sini-must-valge heiskamine Toompeal aga kehtiva võimu sümbolite ahistamine. Täna on töölisklassi kuulsusrikaste traditsioonide taassünd. Me ei tagane oma nõudmistest. Siin toimub Lõuna-Aafrika Vabariigi Eesti variant. Me pole nõus sellega. Oleme siin peremehed. Ei või jääda poolel teel peatuma, tuleb saavutada valitsuselt oma nõudmiste täitmine. Ilma võitluseta pole võitu!"

Miitingul võeti vastu kaks pöördumist: ENSV ja NSVL töötajate poole. Neist viimases öeldi, et siin kõlavad natsionalistlikud ja rassistlikud loosungid, mis tõukavad Eestit välja Liidu koosseisust, partei ja valitsus olevat oma tegevuses orienteeritud vaid põhirahvusele. Ning kõiki teisi liiduvabariike kutsuti üles toetama Interliikumist võitluses ühtse Nõukogude Liidu eest.

Ja kõige lõpuks miitingu resolutsioon.

10. aprilliks peab kokku tulema EKP konverents, kuhu tuleb kutsuda ka Mihhail Gorbatšov. Lükata edasi kodakondsuse jt. seaduste vastuvõtmine kuni NLKP rahvussuhete pleenumini. Venekeelse töötajaskonnaga tehastes tühistatakse keeleseaduse punktid 4 ja 12. Vabariigi Ülemnõukogu Presiidium peab tühistama möödunud aasta 16.novembri suveräänsus-otsused ja konstitutsiooniparandused. Lõpetada rahvusliku vaenu õhutamine ajakirjanduses ning avalikes esinemistes, süüdlased võtta vastutusele. Avalikustada vabariigi valitsuse ja Europarlamendi läbirääkimiste sisu.

Võtta Edgar Savisaar parteilisele ja kriminaalvastutusele (kõne eest 24.veebruari hommikul rahvuslipu heiskamisel). Vene õppekeelega koolidele võrdsed õigused ja võimalused eesti omadega. Heisata Pika Hermann'i torni uuesti riigilipp.

Vastus sellele resolutsioonile tuleb anda avalikult (ajakirjanduses) 28.märtsiks. Kui ei, siis... 3.aprillil toimub hoiatav kahetunnine streik, täpselt nädal hiljem ööpäevane streik ja siis? Edasi ei osanud midagi pakkuda ka Interliikumise liidrid. Neil polnud seda vajagi, sest ultimaatum oli esitatud. ("Noorte Hää", 15.03.1989).

See ultimaatum ei täitnud talle pandud lootusi. Eesti juhtkond ei kohkunud esitatud nõudmistest ja ähvardustest ära (kuigi juhtkonna poliitiline tegevus oli peaaegu kaheks kuuks tõsiselt halvatud, paljude asjade arutamine ja otsustamine lükati edasi kartuses, mida selle kohta võivad arvata muulased). Ja Moskva ei osutanud nii suurt toetust kui loodeti, ei tõtanud appi. Seetõttu ei suudetud täide viia ka otsustes kõlanud ähvardusi. 23.mail korraldatud uuel miitingul linnahalli juures, kus rahvast oli üsna hõredalt, tuli tunnistada, et 14.märtsi miiting ei andnud tulemusi. Uuesti esitati kõik needsamad nõudmised ja terve rida uusi: "ENSV Ülemnõukogu ja kohalikud nõukogud peavad viivitamatult esitama kollektiivse tagasiastumispalve; aeg on alustada tõsiseid ettevalmistusi NLKP Keskkomitee rahvussuhete pleenumiks, milleks tuleb iga nädal anda kõigis liiduvabariikides, linna- ja rajoonilehtedes üks külg Interliikumise käsutusse; kehtestada Eestis NSV Liidu võimude ajutine keskvalitsus; korraldada uued NSV Liidu rahvasaadikute valimised, sest 26.märtsil olla rikutud NSVL valimiseadust." ("Rahva Hää", 25.05.1989). Kuigi Interliikumise nõudmised on muutunud järjest absurdsemaks, ei saa seda kõike vähetähtsaks pidada.

Tegemist ei ole lihtsalt kahe kultuuri, kahe ühiskonna konfliktiga. Üks neist, vene ühiskond, esitab end ainuõige ja ainuvõimalikuna selles suures riigis. Ja selliseid ambitsioone on pidevalt toetatud Moskvast, sealhulgas keskajakirjanduses, eriti "Pravdas".

Kevadsuveks 1989 hakkas olukord muutuma, vanade skeemide mõju vähenema. Võib loota, et N.Liit seisab põhimõtteliste majanduslike, poliitiliste ja ideoloogiliste muutuste lävel. Seda tingib asjaolu, et maa on jõudmas täieliku majanduskriisini, mida kajastab näiteks ostupaanika, soola, seebi

ja pesupulbri kokkuostmise psühoos. Maa on jõudnud poliitilise kriisini, mida näitab ühe kolmandiku parteifunktsionääride läbikukkumine 26.märtsi valimistel (sellest hoolimata, et paljud neist olid ainsad kandidaadid). Sapöörilabidate ja sõjagaasi kasutamine rahva vastu Tbilisis 9.aprillil võib saada pöördepunktiks ka massipsühholoogias, võib-olla ideoloogilise üldkriisi alguseks.

Ja siiski on kahe ühiskonna kooseksisteerimine Eestis väga keeruline küsimus. Viimase aasta arengu nende suhetes on väga hästi kokku võtnud Rein Veidemann. "1988.a. kevad äratas eestlased. Ebamääraste väljavaadetega allaheidetud inimmass hakkas taas tunnetama end rahvana. 1989.a. kevad tähistab Eesti venekeelse asurkonna ärkamist. 1988.a. suvel moodustunud väiksearvuline venelasi ja teisi Eestimaa rahvusi esindama pretendeerinud Interliikumine on selleks kevadeks ühte sulanud samu eesmärke seadva Töökollektiivide Ühendnõukoguga. Revolutsiooniliste fraaside varjus lõhestatakse Eesti töötajaskond rahvuslikul pinnal. Kui möödunud aasta novembris ootasime ärevalt Moskva reageeringut oma suveräänsusdeklaratsioonile, siis nüüd peame kaitsma oma iseseisvuspüüdu mitte ainult Moskva ees, vaid ka oma kodus teiste selle koduks omandanute ja kujundanute ees. Pole kahtlust - see olukord on eestlaste ajaloos meile täiesti uudne. Mitte kunagi varem pole silmitsi seistud oma põlisel kodumaal poole miljoni venelase ja ligi sajatuhandelise muu rahvuse esindajaga, kellest suurem osa pole veel iseendas ja oma huvides selgusele jõudnud.

Inimlikult on ju kõik mõistetav. Aastakümneid ei tundnud venekeelne elanikkond mingit vajadust adapteeruda Eesti oludega. Siin sai igal pool hakkama vene keeles, võimu hierarhias oli palju neid, kes otse Moskva keskametkondade poolt paika pandud või kes kesk võimu kuulekad käsutäitjad. Siia värvatud lihttöölised või alatise elukoha valinud reservsõjaväelased ei osanud ealeski ette kujutada, et neid võidakse kasutada klassikalise koloniaalpoliitika tööriistana. Nüüd ühtäkki selgub, et Eesti on rahvusvabariik, et eestlastel on rahvusena oma ainsal põlisel territooriumil enesemääramisõigus, et nad on valmis uueks võrdvärsusel põhinevaks lepinguks Moskvaga ja et nad tahavad ise oma majandust, poliitilist ja kultuurielu korraldada. Muidugi see šokeerib, mõjub kui ärkamine pohmelusega pärast pikka privilegieerituse ja messianistlikku ideoloogia und. Sellest siis ka eestlaste ja venekeelse elanikkonna ärkamise erinevus. Eestlastele valmistab enesest teadasaamise tõde rõõmu,

lisab kindlust. Eestimaal venelastele tähendab teadasaamine aga paljuski ebakindlust ja hirmu tuleviku eest.

Küsin endalt aina, kas seda vastuolu on võimalik vältida? Ilmselt pole lahendus selles, et eestlased loobuksid oma pürgimustest. Algolukorra taastamine (Eesti enne 1988-ndat) oleks igal juhul rahvuse kollaps. Vähe tulu on nähtavasti ka valgustuslikul tegevusel, üleskutsetel saada üleöö Eesti patriootideks. Liiga palju on vanast mõtlemisest pimestatud, stalinliku ideoloogia poolt sandistatud inimesi, et nad enam nägijateks või terveteks tahaksid saada.

Radikaalid pakuvad Eesti ja kogu Balti küsimuse lahendamist ÜRO egiidi all. See on mäng ühele kaardile, mis võib aga osutada valetrumbiks. Niisiis, tuleb loota omaenese visaduse ja tarkuse peale. Meil oleks lihtsam, kui meie vastas oleks selge rahvusliku identiteediga rahvaosa. Järelikult, dialoogi tuleb pidada venelaste, ukrainlaste, valgevenelaste, tatarlaste, juutide ja teiste rahvusrühmadega, mitte aga mingi ebamäärase venekeelse massiga. Järelikult tuleb aidata ka teisi rahvusteadsuse ärkamisel. Meie pääsemine ummikust seisnekski ehk selles, kui Eestimaal elavaid rahvuskogukondi esindaksid kõrge vaimsusega liidrid, sest demokraatial on edu üksnes tsiviliseeritud keskkonnas. Mina unistan näiteks niisuguse vene liidri esilekerkimisest, kes, kui parafraseerida Aleksander Herzeni üht Poolaga seoses väljendatud mõtet, kuulutaks: "Võidelda Eesti vabaduse eest tähendab võidelda Venemaa vabaduse eest." ("Sirp ja Vasar", 24.03.1989).

MARJU LAURISTIN

PEETER VIHALEMM

Suvel 1989

IME SAAB TEGELIKKUSEKS

Eemalt vaadates olid Eesti uuenemise peamised märgid suured rahvakoosolekud, tänavademonstratsioonid, lippude vahetus, kogu rahvusromantiline pool Eesti uues poliitikas. Aga kui sellel ei oleks reaalselt tagapõhja, siis võiks karta, et kunagi rahvas väsib nii lauludest kui kõnedest. Sest kui linnad jäävad endiselt rääma, letid tühjaks ja inimesed ei tunneta oma töö edenemist, siis võib lõpuks kogu vaimustus pöörduda iseenda vastu, muutuda pettumuseks ja kibeduseks. Eestlastel siiski seda hirmu praegu ei ole.

26.septembril 1987 avaldati "Edasis" põhjalike majanduslike ümberkorralduste esialgne idee, mõni kuu hiljem hakkas levima lühend IME (Isemajandav Eesti) ja asuti põhjalikku kontseptsiooni välja töötama, 18.mail 1989 jõuti Ülemnõukogus Eesti isemajandamise seadusandlike aluste vastuvõtmiseni. Kogu Eesti rahvas on viimased paar aastat olnud IME-usku.

Eesti tahab oma majanduse vabastada Moskva eestkostest ja sõltuvusest, suure katla poliitikast, kus kõigepealt korjatakse kogu N.Liidu kõikidest paikadest saadud töötulemused kokku ja siis hakkavad ametnikud sealt igale liiduvabariigile, linnale ja ettevõttele kulbi või lusikaga jagama, niipalju kui nende lahkus lubab. Selle tulemusena ei ole ühelgi regioonil N.Liidus olnud sisulist huvi ei töötulemuste ega looduse hoidmise vastu. On tekkinud peremeheta tehased, hoolitsuseta loodus, ükskõikne töömees. See IME, mille peale eestlane loodab, on lihtne ja arusaadav - maale on vaja peremeest, kes saab ise otsustada nii töö tegemise kui tulemuste kasutamise üle. Siit algab ka edenemine.

Veel 1989.a. alguses ei olnud IME-projekti reaalsus täiesti kindel. Kaks teadlaste rühma, üks ametlik Teaduste Akadeemia juures ja teine omaalgatuslik IME probleemnõukogu nime all, olid esitanud kumbki oma

kontseptsiooni Eesti majandusliku iseseisvuse kohta. Nende põhjal asuti koostama koondkontseptsiooni. Kuivõrd Eesti kui majandusliku terviku küsimustega ei olnud aastakümneid tegeldud, jäid nendes kontseptsioonides paratamatult mõned osad üsna lünklikeks. Selgus, et on terveid majandusharusid, mille kohta ei ole korralikku informatsiooni - näiteks pole teada, milline on Eesti tegelik kapatsiteet majanduslikus vahetuses teiste liiduvabariikide ja välisriikidega. Kõik vahetussuhted olid killustatud kümnete, enamasti Moskvast juhitud ametkondade vahel. Ei olnud selget pilti sellest, missugune on arengu võimalik tempo, lähtudes inimestest, nende koolitusest ja kvalifikatsioonist. Väga mitmel alal ei olnud selged ka eesmärgid, mille poole püüda. Nende läbivaidlemine oli üks esimesi ülesandeid, sest peremees peab teadma, milleks midagi tehakse. Sulase seisus, milles kogu Eesti majandus oli olnud, ei vajanud eesmärkide püstistust. Sihid anti viisaastaku plaaniga, küsimata, kas see tegijale sobib või mitte. Nii sai eesmärgiks ainult plaani täitmine, selle eest maksti palka ja preemiat. Muu ei pakkunud erilist huvi, kaasa arvatud see, mis väljalastud tootest edasi saab, kas seda keegi ka kasutab.

Eesmärke läbi mõeldes sai selgeks, et majandust ei arendata majanduse pärast ega tootmiskollektiivide jaoks. Kogu nõukogude majandusideoloogia on psühholoogiliselt olnud üles ehitatud sellele, et elu alus on tootmine ja kõige olulisem sotsiaalne grupp on tootmiskollektiiv. Nüüd tuldi tagasi hoopis loomulikuma mõtte juurde, et inimene algab sellest, et ta elab omas kodus, mis asub mingis linnas või maakohas. Inimesel on sidemed perega, naabritega, rahvaga. Kogu tegevus on suunatud sellele, et elaks ja areneks inimene ise, ta pere, ta rahvas. IME eesmärgid määratigi kahest eluhorisonidist lähtudes: IME peab andma eluperspektiivi igale inimesele, olgu ta eestlane või muulane, võimaluse ennast teostada, olla ettevõtlik ja kasutada oma võimeid ning saada sellele vastavat tasu. See tähendab, et IME peab algama lapsepõlvest, võimaluste ja soovi kujundamisest oma võimed välja arendada ning maksimaalselt rakendada. Väga oluliseks tõuseb koolitus, vaimse potentsiaali loomine, selle kaudu jõutakse majandusliku potentsiaali kasvule. Teiseks, samavõrra oluliseks on rahvuslik lähenemine majandusele. Kogu N.Liidu majandus on seni olnud impeeriumi majandus, on räägitud abstraktsest töötajast, mitte elavast inimesest, samuti abstraktsest riigist ja rahvast, mitte oma ajaloo ja kultuuriga loomulikust inimühendusest. Sellega lõigati ära nii individuaalne kui kollektiivne töömotivatsioon, soov paremini tööd teha. IME pöördub tagasi rahvusliku majanduse juurde ja eeldab, et ka teised liiduvabariigid on ajendatud

rahvuslikust edust, konkurentsivõimest. Mõnesuguse kindluse on eestlastele andnud pilk üle lahe, see, kuidas soomlased oma kauba au eest seisavad, kuidas sinise ristiga lipukene pakendil on muutunud majandust mõjutavaks stiimuliks. Ja rahva majanduslik edu on ka kultuuriline, psühholoogiline edu.

Eestlasi ei tiivusta IME-t tegema mitte ainult edu lootus, vaid ennekõike sügav arusaamine rahvast tabanud hädadest, rahvusliku katastroofi eelaimus. See on eeskätt seotud demograafilise olukorraga, aga ka rahva tervisega, looduse saastumise ja hävimisega. Talud ja külad lagunevad, endised vaimukeskused - väikesed linnad - on muutunud kõdunevateks provintsi-asulateks. Suurriigi mentaliteet, mis püüab kõike koondada keskusse, on haigusena tabanud ka Eestit, kõik koondub Tallinnasse. Üldine laastatus paneb rahva IME-s nägema võimalust taassünniks, ühiskonna uueks ülesehitamiseks alates igast talust, külast, väikesest linnast.

IME-projekt on läbi arutatud kümnetel IME-foorumitel, käinud läbi vaidluste akadeemilistes ringkondades. Pärast pikka ootamist jõudis see läbi valitsuse kabinettide ja Ülemnõukogu presiidiumi 5. aprillil 1989 ajakirjandusse rahvale lõplikuks arutamiseks enne vastuvõtmist Ülemnõukogu istungijärgul. Viimased paar kuud enne avaldamist olid täis ohtusid ja hirmusid. Juba oli tunda, et IME suhtes on umbusklikud ja vaenulikud Interliikumise ja Töökollektiivide Ühendnõukogu liidrid, kuivõrd nende seljataga on suured üleliidulised tehased, kes IME-s näevad otsest ohtu oma valitsevale seisundile Eestis. Interliikumise kongressil 4. ja 5. märtsil esitati IME suhtes vastulause, milles püüti peatselt ilmuvaid IME-seaduste projekte muuta juba ette muulaste jaoks kahtlust äratavaks, panna neile külge ohu märk.

Seda ohtu tugevdas teadmine, et Moskvas sai valmis üleliiduline vabariikide isemajandamise projekt. Areng on olnud omamoodi paradoksaalne: kui eestlased pakkusid sügisel 1987 välja vabariigi isemajandamise idee, võeti see vastu ülimalt vaenulikult. Veel 1988.a. novembris, kui Eesti Ülemnõukogus oli võetud vastu suveräänsuse deklaratsioon ja konstitutsiooniparandused, nähti nende taga püüdu majanduslikule iseseisvusele, mida Gorbatšov Ülemnõukogu presiidiumis tembeldas kogunisti sooviks naturaalmajandust sisse seada ja isoleerida end majanduslikult teistest liiduvabariikidest. Nõudis tükk aega, et selgeks teha, et isemajandamine tähendab, vastupidi, majandussidemete tugevdamist. Kohe

pärast seda toimus aga väike üleliiduline ime, peaminister Rõžkov tunnistas äkki isemajandamise idee liiduvabariikide edasiseks arenguks lausa hädavajalikuks. Ilmselt oli see tingitud järjest süvenevast majanduslikust ummikust, eelarvedefitsiidist, inflatsioonist, ostupaanikast jne. Kui iga regioon muutub huvitatuks oma arengust, oma ressursipotentsiaali kasutamisest, on sellest lõpuks tulu kogu riigi majandusele. Kutsuti kokku komisjon, kuhu koguti vabariikide ministrite nõukogude ja plaanikomiteede esimehed, et hakata välja töötama üleliidulist regionaalse isemajandamise projekti. Nagu võiski ette arvata, on võimalused ja arusaamad erinevad. Kesk-Aasial on hoopis teistsugune suhtumine ning harjumused. Olles koloniaalmajanduse olukorras muudetud monokultuuri, puuvilla kasvatamise vabariikideks, oli neil väga raske ette kujutada täielikku isemajandamist, mis eeldab terviklikku majandusorganismi, võimet ennast ise ära toita ja oma majandust ise mitmekesiseks välja arendada. Liiga suur iseseisvus hirmutas ka mitmeid teisi N.Liidu piirkondi. Nii koostati lõpuks regionaalse isemajandamise koondprojekt, mis avaldati 16. märtsil. See on Baltikumi jaoks liiga tagasihoidlik, ei sisalda paljusid olulisi majandusliku suveräänsuse garantiisid (näiteks eelarvete iseseisvus, õigus ise hindu kujundada, kogu tööstuse allutamine vabariiklikule valitsusele peale kaitsetööstuse jne.). Samal ajal on see üleliiduline projekt paljude teiste regioonide jaoks ilmselt tohutu samm edasi. Kuid see, et üleliiduline projekt jõudis ilmuda enne kui Eesti valitsus avaldas IME projekti, tegi võimalikuks hakata neid kahte võrdlema ja ette heitma, et jälle püüab Eesti Moskvast ette rutata, püüab joosta vedurist eespool.

Ometi oli Eesti Ülemnõukogu surve IME-projekti läbiminekuks muutunud nii tugevaks, et tagasiteed enam ei olnud. Lõplik variant, mis 5. aprillil avaldati, kujunes väga paljude rühmade ja inimeste koostöös. Seda lihviti jaanuari lõpust 8. märtsini Ministrite Nõukogu linnataguses pansionaadis Lohusalus. Seal olid koos teadlased, juristid, ministrid ja suurte ettevõtete juhid, paljudes töörühmades sõeluti põhjalikult veel kord läbi kõik ettepanekud ja ideed, formuleeriti lõplik kontseptsioon ning töötati välja seaduste projektid, kaasa arvatud N.Liidu Ülemnõukogu seaduse projekt Eesti ülemineku kohta isemajandamisele. Lohusalu mõttetalgud on markantne näide olukorra muutumisest Eestis perestroika ajal. Seal ei kehtinud ametite hierarhia, koos töötasid professor, minister, jurist ja aspirant, täiesti võrdselt üksteisega vaieldes, ühiselt arutati läbi kõikide rühmade töötulemused, kriitika oli vastastikune ja väga avameelne.

Ilma glasnostita ei oleks see olnud võimalik, silmas pidades, kuivõrd salastatud on olnud seni igasugused valitsuse paberid, missuguse müstikaga on olnud kaetud nende valimine. Sellest on alati räägitud umbisikulisest tegumoes. Nüüd oli IME-projektide puhul ära toodud ka neid välja töötanud inimeste nimed. Kõik, mis tehti, oli ligipääsetav avalikule kriitikale, tehti eest kanti täielikku vastutust.

Mõned olulisemad põhimõtted IME-projektist.

Kõigepealt, Eesti majandus on N.Liidu majandusest suhteliselt eraldatud terviklik alaosüsteem. Selle majandusterviku kindlustab looduse, maavarade ja kogu infrastruktuuri kuulumine Eestile, samuti see, et Eesti seadused kehtivad kõigi asutuste ja organisatsioonide kohta, ka nende kohta, mis esimesel etapil otse Eestile ei allu. Teine oluline printsiip on, et majandus toimib majandusseaduste järgi, riik ei sekku ettevõtlusse, ei juhi otseselt majandusorganisatsioonide tegevust. Majanduselu suunamine toimub valdavalt maksude ja krediitide kaudu. Valitsus ja plaanikomitee reorganiseeritakse, operatiivse juhtimise keskustest muutuvad nad ainult strateegia väljatöötamise ja koordineerimise keskusteks. Kolmas põhimõte on eelarvete iseseisvus. Eesti eelarve kujuneb Eesti tuludest ja määrab Eesti kulud, Eesti suhtleb N.Liiduga maksete alusel. Täpselt samuti kujunevad paikkondlikud eelarved kohalikest tuludest ja paikkond saab ise määrata oma maksud ja kulud, suhtleb Eesti eelarvega maksete alusel. Samuti minnakse seniselt riiklikult määratavate hindade poliitikalt üle vabalt kujunevatele, kokkulepelistele turuhindadele, mis ainuüksi saavad olla pariteetsete majandussuhete aluseks. Omaks võetakse konkurentsi põhimõte kui terve majanduse alus. Seejuures soodustatakse võimalikult väikeettevõtlust, mitmesuguseid omandivorme, ka segaomandit ja väikeeraomandit.

Riiklikku omandit nähakse ainult kui Eesti NSV omandit, kusjuures see hõlmab kogu Eesti maa, metsa, ranniku, mere, maavarad, põhilised tootmivahendid tööstuses, ehituses, põllumajanduses, transpordis ja sides. Riikliku omandi puhul nähakse ette ettevõtete eneseregulatsiooni astme tõusu sel teel, et suur osa riigiettevõteteid muudetakse rahvaettevõtteks, nii nagu seda on tehtud mitmetes rahvademokraatiamaades.

Väga oluliseks põhimõtteks on paikkondlik iseseisvus, kogu majanduse ja riikliku poliitika detsentraliseerimine, otsustamisõiguse viimine võimalikult kodu- ja inimlähedaseks, paikkondlikuks. Nähakse ette kohaliku

arengu programmide loomist, juba on mitmel pool tekkinud omad väikesed IME-keskused. Näiteks Lõuna-Eestis, kus on suurepärased turismivõimalused, mida seni ei ole kasutatud, sest kogu riiklik poliitika oli suunatud põllumajanduse arendamisele suurmajandite kaudu. Need osutused kuppelmaastikul väga vähe tulutoovateks ja samal ajal loodusele ohtlikeks. Nüüd on siin plaanitud paikkondlikku isemajandamist eeskätt turismile tuginedes, koostööd tehes Soome ja Rootsi firmadega, näiteks Otepääl, Põlvas ja mujal. Samuti kavandatakse nendes paikkonna arenguplaanides sellist tootmisprofiili, mis vastaks loodus- ja inimressurssidele, tooks elevust ja avatust, suhteid muu maailmaga. Tartu ja selle ümbrus püüab muidugi võimalikult ära kasutada ülikooli teaduspotsiaali. Näiteks Põlvas, Tartust 50 km, kavandatakse koos ülikooliga biotehnoloogia keskust. Nii et IME paikkondliku arengu ideoloogia annab juba praegu uusi võrseid. See tugineb paljus uutele omandivormidele, munitsipaalomandile, mida varem Eestis ei ole tuntud.

IME oluliseks põhimõtteks on majanduse elu jaoks, mitte elu majanduse jaoks. See tähendab, et suurt rolli mängib kultuur ja heaolu, sotsiaalne turvalisus. Kultuuri suhtes oli palju vaidlusi ja kartusi, kardeti kultuuri kommertsialiseerumist. IME programmis on seetõttu pandud paika selged kultuuri arengu põhimõtted, mis väldivad tema muutumist isemajandavaks kommertsettevõtteks. Ainult teatud osa levikultuurist allub kommertsialismidele, samal ajal kui riiklik poliitika näeb ette kultuurifondide loomist, mis soodustaksid arengut nii professionaalse kõrgkultuuri kui paikkondliku rahvakultuuri tasandil. Sotsiaalse hüveolu seisukohast on IME programm suunatud sellisele sotsialismi mudeli arengule, mis lähtub sotsiaalsest turvalisusest. Riik peab enda peale võtma määrava rolli mitte tootmise korralduses, vaid turvalisuse garanteerimises, tagama elatismiinimumi, sotsiaalse abi haigetele, invaliididele, vanuritele, aga ka noortele perekondadele. Koolisüsteem peab vastama mitte ainult majanduse, vaid ka inimese vajadustele, majanduse intensiivistamine ei tohi kaasa tuua inimeste jäämist ühiskonna heidikuteks. Ümberõpe on IME kultuuri- ja hariduskontseptsiooni oluline osa. IME teaduspoliitikas on maksimaalselt rakendatud avatud teaduse printsiip, samuti uudsete ideede stimuleerimise printsiipi. Senine jäik riiklik teadussüsteem, mis annab Teaduste Akadeemia kaudu võimaluse saada elu aeg palka, andmata mitte mingit märkimisväärset teaduslikku produktsiooni, püütakse asendada hoopis paindlikumate vormidega.

IME ideoloogilise ja poliitilise tulemusena on ette arvata ka

rahvuspingete vähenemist, kui esialgsed hirmud vaibuvad. Sotsiaalsete garantiide olemasolu, eriti aga majanduse suurem avatus ja ettevõtlike vabadus peaks andma ka muulastele kindluse selles, et neilegi avanevad parema elu perspektiivid. Korras majandus ei tunne rahvuspiire, vaid rajaneb igapäevase võimekuse maksimaalsel rakendamisel ja annab kõigile tarbijaile tagasi hoopis rohkem kui senine suurriiklik majanduse korraldus, millest muulased hoiavad praegu kinni kui päästerõngast, oma huvide kaitsjast. IME muudab Eesti majanduse avatuks nii itta kui läände. Just selle kaudu muutub Eesti loodetavasti taas selleks, mis ta on kunagi olnud, oluliseks vahendajaks ida ja lääne suhetes nii info kui transpordi kui turismi kaudu. Selles näeb Eesti oma tulevase jõukuse olulist alust. Ei saa loota sellele, et meie kaup oleks oodatud ja nõutud Lääne turul. Põllumajandusproduktioon läheb küll suure menuga itta, kuid annab tagasi vähese maksejõuga rubla, samal ajal kui me ise vajaksime kõige rohkem kaasaegseid Lääne tehnoloogiaid. Loota saab turismi, puhkuse, infovahetusega seotud majandusharudele, mida seni on nõukogude majanduses peetud teisejärguliseks.

On olnud palju vaidlusi, kuidas IME käivitub, kuidas toimub turu kujunemine ja kaitse. Ebaloomulikes majandustingimustes on välja kujunenud ka ebaloomulikud turukaitse vahendid. Väga palju pahameelt on viimasel aastal tekitanud see, et paljusid kaupsid, kaasa arvatud toiduaineid, saavad osta ainult need, kes Eestis elavad (müüjal on õigus küsida passi või muud dokumenti, mis seda tõendab või kauba müümisest keelduda). See nõue on iseenesest absurdne, aga ometi kaubanduses valitseva tohutu defitsiidi tingimustes möödapääsmatu. Vastavate uurimuste andmetel moodustasid sissesõitnute tehtud ostud enne piirangute kehtestamist ligikaudu kolmandiku suuremate linnade kaubakäibest. Teiseks viimasel ajal kehtestatud piiranguks, mis on samuti ebaloomuliku majanduse tulemus, on postisaadetiste piirangud - Eestist ei saa enam välja saata toiduaineid, riideid ja muid tarbeesemeid. Siin elavad muulased varustasid väga aktiivselt oma sugulasi ja tuttavaid üle kogu N.Liidu. Veelgi ohtlikumaks muutus Eesti majandusele see, et kujunesid spetsiaalsed kaupade kokkuostu ja väljasaatmisega tegelevad kooperatiivid. Olukorras, kus Eestil ei ole ei piiri ega tolli, on administratiivsete, vägivaldsete piirangute süsteem möödapääsmatu, kuid ometigi pahe. Tahtes pahest vabaneda, et normaalset siseturgu välja arendada, on väga oluline, et IME näeb ette ka muudatusi raharingluses, omaenda iseseisvat kommertspankade süsteemi, oma sisemist valuutaturgu. Palju vaidlusi on tekitanud raha küsimus. 5. aprillil

avaldatud IME aluste projektis oli jäetud võimalus Eesti raha väljakujunemiseks tulevikus. Kuivõrd aga selle kasutuselevõtmine leidis väga ägedat vastuseisu Moskvast, ei öeldud seda kavatsust sõnaselgelt välja, et mitte kogu projekti ohtu seada. Ka rubla on omandanud ideoloogilise tähenduse. Sõitudel mööda N.Liitu küsitakse eestlaste käest sageli, kas meil ikka maksab nõukogude rubla. Jaatav vastus rahustab küsijat, see on oluline ühtekuuluvuse märk. IME-projekti arutamisel aprillis ja mais nõuti siiski tungivalt oma raha kui eesmärgi fikseerimist ja 18. mail Ülemnõukogu poolt vastu võetud koondkontseptsiooni punkt 5.2. kõlab nii: "Isemajandava Eesti NSV kompetentsi kuulub panganduse ja raharingluse korraldamine, kaasa arvatud oma raha sisseseadmine ning selle teiste valuutade, sealhulgas rubla kui NSV Liidu ühisvaluuta vastu vahetamise korra ja kursi kindlaksmääramine.

Eesti NSV siseturul käibib ainult Eesti NSV raha.

Eesti NSV majanduse üheks eesmärgiks on saavutada Eesti NSV raha vaba konverteeritavus välisriikide valuuta suhtes. ("Rahva Hää", 21. 05. 1989).

Ajutise turukaitse vahendina kuni oma raha kehtestamiseni kavatsetakse sisse seada maksekaardid, s.t. defitsiitsemaid tarbekaupu saab osta ainult eesti asutuste poolt väljaantud krediitkaartide eest, mis on tagatud Eestis tehtud tööga. Nõukogude rublade eest vabalt ostetavaks jääksid vaid need kaubad, mida seni kõigile jätkub (nende hulk kipub küll nädal-nädalalt vähenema).

IME seadusandlike aluste vastuvõtmisel Eesti Ülemnõukogus 18. mail tehti küll sõnavõttudes katseid Moskva ametkondade eitavatele seisukohtadele viidates IME-projekt kahtluse alla seada, hääletamisele aga läks küllalt üksmeelselt: 226 poolt, 7 vastu, 7 erapooletut.

Koos Eestiga lähevad 1. jaanuarist 1990 isemajandamisele oma projekti, mitte üleliidulise projekti kohaselt ka Läti ja Leedu. Balti vabariikide isemajandamise kavad on üsnagi lähedased. 1990. aastast lähevad üleliidulise projekti alusel isemajandamisele ka Valgevene, Tatari ANSV, Sverdlovski oblast, teised N.Liidu piirkonnad aasta hiljem.

Eestlastele on IME võimalus praegusest kriisist välja pääseda. Mitte küll nii kiiresti, kui me seda südames soovime, aga kõigile arusaadav

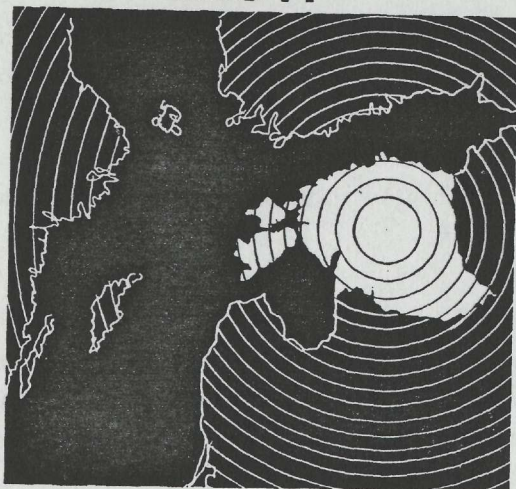
tegelik areng loomuliku elukorralduse poole. Ees seisab veel mitmeid võitlusi. Suured erinevused üleliidulise projekti ja IME-projekti vahel nõuavad tõsisit läbivaidlemist Moskvast, iga punkti elluviimise eest tuleb võidelda. Selleks on vajalik mitte ainult saadikute ja valitsuse tegevus, vaid ka rahva otsusekindlus, surve IME projekti terviklikuks elluviimiseks. Ette on nähtud teatud ülemineku-aeg, et kõrvaldada hõõrumised Moskva ametkondadega, ennekõike 1990. aasta. Täielik IME-le üleminek, elu korraldamine oma printsiipide järgi algaks 1991. aastaga.

MARJU LAURISTIN

PEETER VIHALEMM

Suvel 1989

EESTI



TULIPUNKTIS

LÕIK PEATÜKIST MILLIST EESTIT ME EHTAME?

...

...

...analüüsime ... arusaamasid ja püüdlusi, kes tahavad osaleda senisest erineva Eesti kujundamises. Üldsuse poolt arutatavaid teid tulevasse Eestisse on põhiliselt kolm.

Esimest nendest võiks tinglikult nimetada liberaalseks perestroika teeks. Konkreetselt Eestis on see seotud EKP reformimisega, siia kuulub IME realiseerimine mitte vahendina, vaid lõppeesmärgina. Eesti arengut nähakse toimuvat samm-sammult perestroika arengu osana, täielikult sõltuvana sellest, mismoodi õnnestub Gorbatšovi liini elluviimine N.Liidus. Radikaalseid muutusi kogu süsteemis ei peeta võimalikuks. EKP reformi taotlejad peavad tähtsaks tema suveräänsuse suurendamist, EKP-d kui omaette programmi ja põhikirjaga suveräänset parteid ning NLPK-d kui parteide liitu. ENSV-d nähakse suveräänse liiduvabariigina, kelle vahekorrad keskvõimuga on reguleeritud liidulepinguga. Kuid edasiminek sellest punktist mitmeparteisüsteemi poole ja liitriigilt konföderatsioonini, veelgi enam, N.Liidust lahkulöömise poole ei tundu olevat võimalik, vähemalt mitte lähematel aastatel.

Teist teed võiks nimetada keskteks ja seda on toetanud Rahvarinde enamus. Sisult on see suveräänsuse järk-järguline laiendamise tee ja selle lõppsihiks on Eesti omariiklus sellistes vormides, mis on võimalikud saavutada evolutsioonilisel viisil. Selle oluliseks tingimuseks on küll kogu N.Liidu demokraatlik areng, kõikide liiduvabariikide huvide ja jõu ühendamine selle saavutamiseks, kuid ometigi peetakse võimalikuks Balti riikide erilist arenguteed, tuginedes nende vägivaldsele annekteerimisele ja praegusele seadusetule staatusele. Esialgu võiks see tähendada suuremat sõltumatust keskvõimust tsaariaegse Soome autonoomia sarnaselt. Sobiva ajaloolise võimaluse korral ei välistata iseseisvumist sotsialistliku süsteemi raames, praegusele Ungarile lähedase staatuseeni jõudmist. Väga tähtis on realistlik arvestamine Ida ja Lääne vaheliste suhetega, Euroopa julgeoleku ja kogu maailma rahumeelse arengu kui põhitingimuse silmaspidamine. Olulisemaks kui formaalset omariiklust peetakse rahvuse heaolu, rahvuse hoidmist katastroofide ja hävingu ohust. Sisepoliitikas esindavad Rahvarinne ja teised liikumised juba praegu sisulist üleminekut mitmeparteilisusele, edasine areng peab viima seadustatud poliitilise

plurlismini. Tähtsaks peetakse ka EKP reformimist, ehkki see ei ole nii keskse tähtsusega kui esimese arengutee pooldajatel. Oletatava mitmeparteisüsteemi ühe lülina näeb Rahvarinne kahtlemata EKP-d. Ei peeta võimalikuks rahva minevikust mingi tüki väljalõikamist ega inimeste üle parda heitmist sel põhjusel, et nad on aktiivselt kaasa teinud ühiskondlikus elus ühel või teisel perioodil. Kõlbelise põhihoiakuna püütakse vältida inimese elu, inimestevaheliste suhete, ühiskondliku arengu surumist jäikadesse poliitilistesse raamidesse, poliitiliste kriteeriumite ja vastuolude ületähtsustamist. Ühte stalinistliku süsteemi kõige mõjuvamat mehhanismi nähakse inimese allutamises poliitikale ja selle kaudu riigile, mis lõppkokkuvõttes tähendab mingite üldiste skeemide ja eesmärkide pidamist tähtsamaks loomulikust inimelu dimensioonidest.

Kolmas on radikaalne rahvuslik tee. Kõige selgemalt esindab seda Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei. Ainsa võimalusena eestlaste säilimiseks ja inimväärseks eluks nähakse Eesti Vabariigi täielikku taastamist ja täielikku sõltumatust. Lubatava vaheastmena räägitakse ka Ungari-taolisest variandist. Edasimineku põhisuund on aga senist arengut eitav, mittesotsialistlik. Vastamata on jäänud küsimus, kas ja kuidas on see tee reaalne, kuidas saaks kogu rahvas hüpata üle kuristikku sooritada. Tähtsaks peetakse välismaa toetust, eriti väliseestlaste toetust ning seda ennekõike survefaktorina. Loodetakse rahvusvahelisele õigusele ja sellele, et rahvusvaheline ühiskond võtab tegelikult enda peale vastutuse iseseisva Eesti taastamise eest ning julgustab, garanteerib teda suhetes N.Liiduga.

Nii üksikinimeste kui rühmituste arusaamades on need teed sageli läbipõimunud. See tähendab, et esineb palju ideelist segadust, inimesed ei olegi õieti asja läbi mõelnud ja näinud kolme variandi põhimõttelist erinevust. Nende erinevus ilmneb selgesti vaid mõnes punktis, näiteks suhtumises komparteisse, kolmanda tee pooldajad suhtuvad sellesse kui kuritegelikku organisatsiooni, minevikus toimunu ja praeguse kriisiolukorra põhivõrdlase. Erinevate vaateviiside praktiline tähendus on tulnud selgelt välja ka kodakondsuse üle käivates vaidlustes.

.....

.....

ML

PV

-SAATEKS-

"Aja Lugu" sai autoritelt loa avaldada mis tahes peatükke raamatu teisest osast. Valiku tegemine AL väikese mahu juures oli äärmiselt raske, sest raamat, peale sisutiheduse ja aktuaalsuse, on ka läbinisti analüüsiv, mis teeb selle ainulaadseks seni ilmunud Eestit käsitlevate raamatute hulgas. Soomekeelses ja siin eestikeelses tekstis võib esineda erinevusi olenevalt tõlkimise jooksul autorite poolt tehtud parandustest, mis aga AL toimetajale teadmata.

ENNO KLAAR

10 november 89

<u>SISUKORD:</u>	<u>lk.</u>
SAATEKS	2
AKNAD AVANEVAD	4
KAKS ÜHISKONDA ÜHEL TERRITOORIUMIL	17
ILLUSTRATSIOONE	23
IME SAAB TEGELIKKUSEKS	36
lõik peatükist MILLIST EESTIT ME EHITAME?	45

NOV. 1989

AJA LUGU · POSTIZIIRO nr 12 77 47 - 4

TOIMETUS & TALITUS

c/o Enno Klaar, Älvkarleövägen 12, S-115 43 Stockholm

KÄESOLEVA ÜKSIKNUMBRI HIND:

Rootsis ja Skandinaavias 30 : -SEK

Mujal 5 USD, 6 CAD, 6 AUD.

Käesoleva numbri ilmumisele on kaasa aidanud:

Eva Lille, Silvi Nemvalts, Virve Raag, Ago Rullingo.

V-E DE A
1 1223 3

Printed in Sweden
Kompendieryckeriet - Källered
1989

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU



1 0100 00379883 8